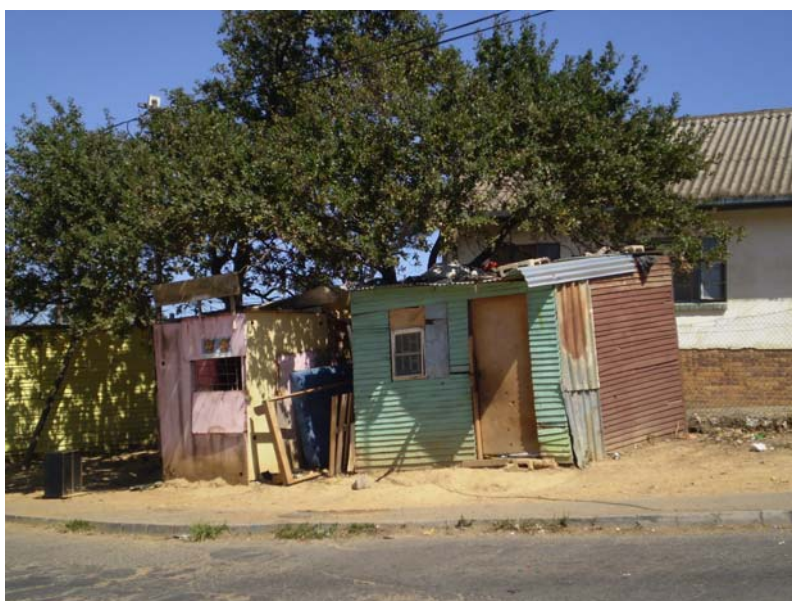

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Att starta eget - en väg till frigörelse?

En kvalitativ studie om mikroföretagare i Sydafrika

Socionomprogrammet

Vetenskapligt arbete SQ 1562

Vårterminen 2008

C-uppsats

Författare: Anna-Karin Larsson & Alexandra Wedin

Handledare: Jörgen Lundälv

ABSTRACT

Title: Entrepreneurship – a road to emancipation?

Authors: Anna-Karin Larsson and Alexandra Wedin

Keywords: Empowerment, Gender, Power, Micro-business, South Africa

The aim of our study is to explore the empowerment process among micro-business owners in Kayamandi, a black township of Stellenbosch in South Africa. What are the positive and negative implications for the empowerment process? Another aim is to find out the role of local and international support in this process. The theoretical framework of this study revolves around the concepts of gender, power and empowerment.

Our methods are qualitative interviews and observations. We have interviewed five micro-business owners; three women and two men.

The conclusions of our study are that having one's own business can be empowering for the individual person in many levels, especially for the women. Most important is the feeling of pride and independence to be your own employer, and also to be able to work with your passion on a daily basis. Our informants started their businesses on their own, without the help of the local organisation Greater Stellenbosch Development Trust (GSDT), but the organisation facilitates the business by providing housing and offering a micro-business course. The informants have an awareness about the inequalities, which remain vast in post-apartheid South Africa. They generally look positively upon the future for Kayamandi and South Africa as a whole. They feel that it is important to work together with the other people of the township and they want to help other people, not just run their own business. In that sense, the informants have a broad perspective upon their own situation as well as the society. Empowerment on the structural level is yet to be achieved. The main negative implications for the empowerment process are the lack of resources as well as the lack of influence within the organisation. Many of the informants have a critical view upon the organisation. GSDT is not a grass-root organisation and the informants sometimes complain about the lack of influence. International aid can be an important source of strength for the organisation and business owners, for example by taking the initiative to start a Support Group Committee where the business owners can make their voices heard.

The micro-business owners have many individual skills and resources, and they are constantly struggling to overcome the obstacles that are surrounding them. We feel that there is a great deal of opportunities and with the right kind of support there can be a change for the people in Kayamandi. An important point here is not to see people as victims, but as agents who have lots of potential to develop themselves and their community.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	1
FÖRKORTNINGAR	3
DEL 1.	
1. INLEDNING	4
1.1 Syfte och problemformulering	5
1.1.1 Frågeställningar	5
1.2 Avgränsningar	5
1.3 Ordförklaringar	6
1.4 Fortsatt disposition del 1	6
2. BAKGRUND	7
2.1 Kayamandi	7
2.2 Sydafrika	8
2.2.1 Kort fakta om landet	8
2.2.2 Fakta om mikroföretag	8
2.2.3 Historia	8
2.2.4 Sydafrika idag	9
2.2.5 Kvinnors situation	10
3. TIDIGARE OCH PÅGÅENDE FORSKNING	11
3.1 Mikroföretag	11
3.2 Genus, makt och empowerment	11
4. METOD OCH MATERIAL	14
4.1 Urval	14
4.2 Intervjuer	14
4.3 Observationer	15
4.4 Material	15
4.5 Val av ansats	16
4.6 Förförståelse och vetenskapsfilosofiska perspektiv	16
4.7 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	17
4.8 Etiska överväganden och dilemman	18
5. TEORETISK REFERENSRAM	20
5.1 Empowerment	20
5.2 Makt	21
5.3 Genus	23
5.4 Vår begreppsliga referensram	24
5.5 Uppsatsens fortsatta disposition	25
DEL 2.	
6. RESULTAT OCH ANALYS	26
6.1 Informanterna	26
6.2 Att starta eget – en väg till frigörelse?	27

6.3 Organisationens betydelse	30
6.4 Inflytande	32
6.5 Kvinnor, män och makt	36
6.6 Mot en ljusare framtid?	39
7. SLUTSATSER	42
8. DISKUSSION	44
8.1 Förslag till vidare forskning	45
KÄLLFÖRTECKNING	46
Bilaga 1	49
Bilaga 2	51

“Emancipate yourselves from mental slavery,
none but ourselves can free our mind”
Bob Marley

FÖRORD

Vi är två författare av denna uppsats och vi hittade fram till varandra och ämnet på en krokig väg, som vi avser att redogöra för var och en av oss nedan. En av oss, Alexandra, började processen med uppsatsämnet på ett tidigare stadie och inledningen startar därför med hennes redogörelse för att kompletteras med Anna-Karins berättelse.

Att välja ett uppsatsämne kan i sig vara en arbetsam process, det finns ju så fantastiskt mycket intressanta ämnen som jag vill veta mer om och diverse tankar för genom huvudet under processen: ”Vad är jag mest nyfiken på? Finns risken att jag väljer något av ren vana? Hur kan jag på bästa möjliga sätt förena mina olika intresseområden?” I mitt fall så har det varit en resa där bitarna har fallit på plats successivt beträffande vad mitt ämne skulle handla om. Jag hade tidigt tankar på att göra något inom det internationella fältet då det är ett område som jag inte tycker mig ha fått tillräckligt av under utbildningen till socionom. Vidare har makt och genusfrågor alltid legat mig varmt om hjärtat.

Så kom det sig då att jag tillbringade min praktiktid på ungdomsfullmäktige i Göteborg och kom i nära kontakt med ett arbetssätt präglad av tankar kring empowerment. Det var ett sätt att arbeta med demokrati och delaktighet som utgick från barnens och ungdomarnas egna initiativ och förmågor. Arbetssättet tilltalade mig mycket och jag bestämde mig för att söka fördjupningskursen under den näst sista terminen i socialpedagogik och social mobilisering. Här upplevde jag att mina erfarenheter både teoretiskt och praktiskt sammanföll och jag kände att jag funnit ett fält att verka inom som socionom.

Jag fick under min praktiktid kontakt med en ungdomsarbetare som berättade om en studiecirkel i Föreningen Internationella Folkhögskolans (FIF) regi om Sydafrika som pågått under ca två års tid. Han berättade om att de planerade ett utbyte och jag fick genast tankar och uppslag till ett uppsatsämne. Jag deltog varannan tisdag sedan september 2007 på träffarna och mestadels handlade det om vänskapsutbytet som skulle äga rum i mars i år. Vårt fokus var på mikroföretagare och hur de kunde stödjas för att finna vägar till självförsörjning i ett Sydafrika som präglas i mångt och mycket av sin historia av apartheid.

Platsen för utbytet är kåkstaden Kayamandi som är en del av staden Stellenbosch, en knapp timmes bilresa från Kapstaden. Kayamandi har hög arbetslöshet och i sviterna efter apartheid är gapet mellan de vita invånarna i Stellenbosch och de svarta i Kayamandi stort och försörjningsproblematiken enorm. Vidare finns en stor HIV- och AIDS-problematik och en ständig påfyllning av folk som flyttar från andra delar av Sydafrika för att skaffa arbete inom vinindustrin som är stor i distriktet. Kayamandi är en ständigt växande kåkstad med allt vad det innebär, men samtidigt finns en stor potential och vilja hos dess invånare trots att mycket saknas i form av affärer, fritidsverksamhet för barn och ungdomar och social service.

De var totalt 6 personer från studiecirkeln som skulle delta i utbytet, som redan fått finansiering beviljad från Forum Syd. På annan finansiering reste två personer med ett eget projekt och ytterligare två ungdomar från en stadsdel i Göteborg som skulle göra en förstudie inför framtida projekt då de var STI- informatörer (Sexually Transmitted Infections) hemma i Göteborg.

Totalt var vi alltså 11 personer som skulle resa iväg när det i januari blev problem med finansieringen som försenats och ett tag såg allt ut att bli uppskjutet. Jag hade då tidigare talat en hel del med Anna-Karin om mina idéer och då vi läst samma kurs under hösten blev hon mycket intresserad och vi bestämde oss för att göra en gemensam resa, både fysiskt och akademiskt. Sagt och gjort, kontakt etablerades med FIF: s samarbetsorganisation Greater Stellenbosch Development Trust (GSDT) i Kayamandi vars verksamhet bedrivs på centret Ikhaya Trust och vi fick klartecken att komma dit och utföra vår studie. Bara någon vecka innan avresa fick de andra loss sina pengar och nu var vi en grupp på totalt 13 personer, då Anna-Karins son tillkommit, som skulle ut på vår fantastiska resa!

Jag, Anna-Karin har länge varit intresserad av globala frågor, empowerment och mänskliga rättigheter. Tidigare har jag bland annat läst antropologi och freds- och utvecklingsforskning. Drömmen är att arbeta med bistånd och internationell solidaritet, ett inslag som jag har saknat under socionomprogrammet. Empowerment är ett begrepp som har återkommit under många kurser, inte bara på socionomprogrammet, men det är svårt att hitta exempel på verklig empowerment inom socialt arbete i Sverige. Det känns också som en utmaning att resa till ett land man aldrig har varit i, där människor lever under helt andra villkor än här, men där fattiga människor inte betraktas som offer utan som kompetenta individer. Efter ett antal långa resor, främst i Asien, känner jag mig trött på att resa som turist och längtar efter att få möta människor i andra sammanhang. När Alexandra frågade om jag ville följa med till Sydafrika var jag inte sen att säga ja. Detta var i februari, och jag hade ingen aning om vad jag ville skriva om, mer än att det självklart skulle ha med empowerment och social mobilisering att göra. Så kom det sig att jag själv slapp gå igenom den jobbiga processen att fundera ut ämne, syfte och frågeställningar och innan jag visste ordet av befann jag mig i ett dynamiskt forskarprojekt som dessutom utspelade sig i solen och värmen!

Vi vill passa på att med hela vårt hjärta tacka människorna i Kayamandi för deras värme och generositet. Under vår vistelse i Sydafrika kände vi oss hela tiden välkomna och inbjudna i människors vardag. Ett särskilt tack vill vi rikta till de fem personer som ställde upp med sin tid och sitt engagemang och lät sig bli intervjuade av oss. För vårt välbefinnande vill vi också tacka vår ”mama” Pauline som upplät sitt hem för oss, lagade mat, stundom hårt provad av vår velighet och våra plötsliga infall och som också bistod oss med intressanta berättelser från sitt liv. Många var de personer som förgyllde vår tid i Sydafrika, många fantastiska livsöden har delgetts oss och vi har haft två oförglömliga veckor som vi kommer att bära med oss länge framöver.

Sist, men inte minst, vill vi också passa på att rikta ett tack till vår handledare, Jörgen Lundälv, som guidat oss igenom uppsatsprocessens berg- och dalbana och bidragit med många goda råd längs med åkturen!

FÖRKORTNINGAR

ANC – African National Congress
BEE – Black Economic Empowerment
FIF – Föreningen Internationella Folkhögskolan
GSDT – Greater Stellenbosch Development Trust
MRM - Moral Regeneration Movement
NGO – Non Governmental Organisation
PAC - Pan African Congress
RDP – Reconstruction and Development Programme
SASA – South African Students’ Association
SASO – South African Students’ Organisation
SGC – Support Group Committee
SMME – Small, Medium and Micro Enterprises

1. INLEDNING

Socionomprogrammet vid Göteborgs universitet som vi just är på väg att avsluta har gett oss mycket kunskaper kring social problematik i Sverige, men det internationella perspektivet är något vi upplever saknas. Detta har varit en frustration för oss då vi befinner oss i en alltmer globaliserad värld. Dels finns tankar hos oss båda att arbeta på en internationell arena och om inte annat så kommer vi i kontakt med människor från olika delar av världen via vårt yrke.

Studier om makt och ojämlika villkor förbiser ofta de internationella maktstrukturer som gynnar vissa människor men missgynnar flertalet. Globaliseringen, som innebär att systemet med den fria marknadens kapitalism antas av allt fler länder, är ett exempel på detta. Detta ekonomiska system har lett till ekonomiska katastrofer i flera länder bland annat i och med internationella handelsavtal som är en av många faktorer som bidragit till ökad fattigdom enligt Midgley (2007).

Midgley (2007) nämner den kosmopolitiska och multilaterala diskursen som motvikt till den unilaterala, eller unipolära diskursen. Den förstnämnda vill främja samarbete över nationsgränserna samt betona likheten mellan människor och nationer snarare än att tänka i termer av konkurrens och dominans. Unipolarism i sin tur innebär ett synsätt där USA är världens enda supermakt, dess idéer utarbetades av tankesmedjor på högerkanten **efter** krigets slut och praktiserades sedan Bush-administrationens tillträde år 2000. Unipolarismen vänder sig mot FN:s kosmopolitiska ideal om mellanstatligt samarbete mellan jämlika stater. USA vill ta sig rätten att agera unilateralt för att hävda sina intressen, vilket man menar också främjar övriga världens intressen.

Socialarbetare bör vara medvetna om hur internationella maktrelationer påverkar inhemska maktförhållanden och människors dagliga liv i många länder. Ojämlika maktförhållanden både inom och mellan länder kan skapa sociala problem såsom fattigdom, missbruk och kriminalitet. Globalisering är dock inte något entydigt negativt, den rymmer också möjligheter för socialt arbete och för samarbete över nationsgränserna. Här kommer vår roll som socialarbetare in där vi kan bidra med viktiga kunskaper som inte enbart fokuserar på ekonomiska värden, utan snarare på samarbete och social gemenskap (Midgley, 2007). Vi ser detta synsätt som en kontrast till diskursen här hemma, som innebär ett fokus på individen och dennes tillkortakommanden som den främsta orsaken till sociala problem.

Vi tycker att Sydafrika är ett intressant land ur flera synvinklar bland annat när det gäller maktförhållanden. Dels har ju landet genomlevt ca 50 år av ett förtryck som nästan saknar motstycke och trots detta lyckats ta ett stort steg mot jämlikhet och demokrati. Efter ANC:s seger 1994 myntade biskop Desmond Tutu begreppet "Regnbågsnationen". Antagandet av en konstitution började då utarbetas som anses vara mycket progressiv i synnerhet vad gäller kvinnors rättigheter och HBT-frågor. Vidare inrättades en sanningskommission som var unik i sitt slag, vars syfte var försoning och inte straff. Offer och förövare fick mötas i rättssalen och lämna sina vittnesmål. Nu skulle en ny generation byggas där alla, oavsett ras, kön och sexuell läggning skulle leva sida vid sida under jämlika villkor (Forsberg Langa, 2004). En genuskommision, South African Gender Commission, tillsattes också 1996 med en uttalad feministisk vision (Seidman, 2003).

Regeringen satte igång att bygga upp landet för att förbättra livsvillkoren för den svarta majoriteten som lidit svårt av apartheids följder. Tyvärr hindrade svåra ekonomiska förhållanden regeringen att i praktiken genomföra många av de reformer som utarbetats. Istället tvingades man likt andra afrikanska länder att anta en ekonomisk politik som innebar kraftiga nedskärningar av den offentliga sektorn. Visionerna till trots så lever den svarta

majoriteten under knappa förhållanden och implementeringen av den feministiska konstitutionens idéer har fortfarande en lång väg att gå (Midgley, 2001).

Ovan resonemang gör att det kan kännas svårt och överväldigande att åstadkomma bestående positiva förändringar. Det är dock viktigt att se att förändringar är möjliga och att människan inte bara är offer för omständigheterna, utan har en oerhörd kraft att frigöra sig själv.

Projektet som pågår i Kayamandi är konkreta exempel på hur människor arbetar dels lokalt för förändring samt hur internationellt samarbete kan främja dessa processer.

Kayamandi är intressant för oss av två anledningar. Projekt som dessa visar att en kåkstad inte bara rymmer problem utan också möjligheter. Paralleller kan dras till svenska förorter som ofta stigmatiseras i den offentliga debatten och tendenser finns att glömma de positiva och kreativa krafter som självklart också existerar. Det är också ett exempel på globalt samarbete, som en motvikt till de dominerande ekonomiska och politiska strömningarna, en positiv aspekt av globaliseringen. Vi vill studera mikroföretag närmare eftersom vi tror att dessa är exempel på hur fattiga människor använder sin kreativitet och initiativkraft. Vi vill belysa detta fenomen närmare för att se om, och i så fall hur, våra antaganden stämmer. Är mikroföretag en väg till empowerment och hur ser företagarna själva på detta? Vad betyder det för en person med små resurser att driva sitt eget företag?

1.1 Syfte och problemformulering

Uppsatsens huvudsyfte är att undersöka huruvida mikroföretagande kan leda till ökad makt och delaktighet. Makt och delaktighet handlar om individens möjligheter både att påverka sitt liv och sin vardag och om att göra sin röst hörd i samhället. Vi avser att beskriva deltagarnas självupplevda situation utifrån begreppen makt, empowerment och genus. Ytterligare ett syfte är att undersöka vilken roll lokala satsningar samt internationellt stöd till desamma har i sammanhanget.

1.1.1 Frågeställningar

1. På vilket sätt kan mikroföretagande samt stöd till desamma vara ett konstruktivt verktyg i empowermentprocessen utifrån deltagarnas egna berättelser?
2. Vilka framgångs- respektive motgångsfaktorer kan identifieras?

1.2 Avgränsningar

Det pågår flera olika projekt i Kayamandi, men vi valde att koncentrera oss på mikroföretagande. Anledningen till denna avgränsning är främst praktisk; utbytesprojektet innefattar endast mikroföretagare och då uppsatsen från början var tänkt som en utvärdering av utbytesprojektet, kändes denna avgränsning naturlig. Vi tänker också att det är en fördel att ha ett väl avgränsat projekt att studera då begreppen vi använder oss av är mycket stora och innefattar så oerhört mycket. En studie över utbytesprojekt eller biståndsprojekt i största allmänhet hade förmodligen blivit alltför bred och abstrakt.

Den geografiska avgränsningen valde så att säga oss, då projektet vi blev involverade i riktar sig till en specifik kåkstad, Kayamandi, där enbart svarta bor. Vi beslutade oss på ett tidigt stadium att fokusera på genusfrågor och anser att det är viktigt att intervjua både män och

kvinnor. Därmed får vi chansen att göra jämförelser, och en studie med genusperspektiv blir inte enbart en studie med kvinnoperspektiv.

Vi har valt att bortse från regionala skillnader. Sydafrika består av 9 regioner, var och en med varierande förutsättningar och olika etnisk sammansättning.

Slutligen har vi valt att koncentrera oss på mikroföretagarna själva och deras tankar och åsikter. Ett tag funderade vi på att även intervjua de som arbetar inom organisationen GSDT, men vi bestämde oss för att lägga fokus på deltagarna själva, det vill säga dem projektet berör. Detta ligger i linje med vårt syfte att ge röst åt dem som i biståndsdiskursen ofta benämns fattiga och maktlösa, vilket är hela tanken med begreppet empowerment.

1.3 Ordförklaringar

GINI-koefficient - ett mått som visar inkomstfördelning. GINI-koefficienten har ett värde mellan noll och ett. Noll innebär att alla individer har exakt lika stora tillgångar, dvs. total jämlikhet, medan ett innebär att en individ står för alla landets inkomster medan övriga invånare saknar inkomst, dvs. total ojämlikhet.

Home-stay – Logi i hemmiljö där frukost och middag ingår, jfr Bed & Breakfast

Shebeen – Lokal pub i kåkstaden

Spaza shop – Lokal affärsverksamhet i kåkstaden, ungefär som närlivs

1.4 Fortsatt disposition del 1

I kapitel 2 vill vi ge läsaren möjlighet att sätta in vår undersökning i ett större sammanhang. Kapitlet inleds med en beskrivning av organisationen GSDT och deras samarbete med FIF. Därefter beskriver vi kort kåkstaden Kayamandi samt Sydafrika av idag och dess historia. I kapitel 3 redogör vi för tidigare och pågående forskning när det gäller mikroföretag i Sydafrika samt forskningen kring våra tre begrepp empowerment, makt och genus. I kapitel 4 tar vi upp vårt val av metod och material samt för en diskussion kring etiska dilemman. Vidare nämner vi vårt vetenskapsfilosofiska perspektiv och vår förförståelse samt problematiserar kring validitet, reliabilitet och generaliserbarhet. Avslutningsvis beskriver vi närmare de tre begreppen och hur vi har valt att använda oss av dem i kapitel 5.

2. BAKGRUND

2.1 Kayamandi

Hösten 2005 gjordes en förstudie i kåkstaden Kayamandi utanför Stellenbosch, nära Kapstaden, i Föreningen Internationella Folkhögskolans (FIF) regi. Syftet var att ta reda på hur man skulle kunna hjälpa människor till egen försörjning, då arbetslösheten i området är över 60 procent. Besöket utmynnade i att ett samarbete etablerades med stiftelsen The Greater Stellenbosch Development Trust (GSDT) som har verksamhet i kåkstaden. De har ett center som tillhandahåller lokaler för möten och annan verksamhet som stöd för de boende i Kayamandi; Ikhaya Trust Centre. GSDT bildades 2001 och har sedan dess arbetat med att förändra Kayamandi i en positiv riktning genom att mobilisera lokala krafter. De har bland annat haft information kring HIV och AIDS och utvecklat en samarbetsplan tillsammans med boende i Kayamandi. Olika utvecklingsgrupper bildades inom skilda områden såsom turism och ungdomsgrupp. Lokalerna som verksamheten bedrivs i var en gåva från en tysk familj och har rustats upp för att invigas under sommaren 2003 (FIF, 2007).

Ikhaya Trust driver ett antal olika projekt, bl a mikroföretagkursen och after school care ("fritidsverksamhet"). GSDT fattar de övergripande besluten och de olika projekten har egna kommittéer, exempelvis så är mikroföretagarna organiserade inom en grupp som omväxlande kallas *Support Group Committee (SGC)* eller *Working Group Committee*. SGC består av representanter från de olika mikroföretagen. Gruppen fungerar som en remissinstans men har ingen formell beslutanderätt. I *Trust Business Management Committee* sitter representanter för alla de olika kommittéerna samt för GSDT. Där fattas beslut rörande budgeten för de olika verksamheterna. SGC startades på initiativ av FIF, då de hade som krav att målgruppen skulle vara representerad och få en röst (Abdulle Osman, 2008).

En studiecirkel har bedrivits i FIF: s lokaler för att lära sig mer om Sydafrika och villkoren för de boende i Kayamandi. Från sydafrikanskt håll menar man att turistnäringen är en möjlig sektor att utveckla som kan skapa försörjningsmöjligheter. Fokus för cirkeln har därför varit att finna vägar att stödja de mikroföretag som finns exempelvis i form av home-stays, restauranger, musikverksamhet och hantverkare. Idén om ett vänskapsutbyte föddes, vars mål är att stärka banden mellan samarbetsorganisationerna GSDT och FIF. Vidare arbetar FIF med ett marknadsföringsprojekt och mentorskap, allt för att stärka de lokala mikroföretagarna så långt det bara går då deras nätverk visat sig vara sårbara och inte tillräckliga (FIF, 2007).

Kayamandi, som på det lokala språket isixhosa betyder "trevligt hem" uppstod som en effekt av apartheidregimen och den segregation som följde därpå. Svarta manliga arbetare kom redan under 50-talet som billig arbetskraft från andra delar av Sydafrika för att arbeta inom huvudsakligen vinindustrin som är stor i den region som Stellenbosch tillhör, Western Cape. När så småningom deras fruar och barn från landsbygden kom efter fann de inte sällan att männen hade skaffat en ny familj samt att alkoholproblematiken var utbredd. Kvinnorna ställdes då inför att försörja sina barn ensamma och således framstod egna rörelser inom turismnäringen som ett möjligt alternativ (FIF, 2007).

Det är vidare viktigt att påpeka att segregationen är alltjämt närvarande trots apartheids avskaffande. Folk som vi mötte i Stellenbosch höjde inte sällan på ögonbrynen när vi berättade att vi bodde i Kayamandi, de vita Stellenboschborna besöker aldrig Kayamandi. Bara det faktum att det är näst intill omöjligt att ta sig med taxi eller minibuss från Stellenbosch till Kayamandi efter mörkrets inbrott säger en hel del om hur otryggt Kayamandi

anses vara. Det bor i stort sett endast svarta i Kayamandi förutom utländska volontärer, de vita lever i Stellenbosch. De färgade i sin tur lever i en annan kåkstad, väl avgränsad från Kayamandi av en hårt trafikerad bilväg. Western Cape är ett av landets mer välmående distrikt med en större andel vita än Sydafrika som helhet och Stellenbosch är en rik stad, en kvarleva av kolonisationen. Kontrasterna framstår smärtsamt tydligt än idag. Att promenera ned för Kayamandis dammiga huvudgata mot Stellenbosch är som att förflytta sig mellan två världar. Efter att ha passerat Stellenbosch pittoreska centrum med dess vitmålade fasader syns på andra sidan sluttningen de vita villaområdena. De har inte sällan enorma trädgårdar där svarta anställda klipper gräset och stora bilar står parkerade på uppfarten. Allt detta kan ses under en halvtimmes promenad från kåkstaden med sina enkla trä- och plåtskjul. En ytterligare aspekt som tillkommer är den utbredda HIV- och AIDS-situationen, siffror som nämns är på mellan 35 % och ända upp till 60 % smittade (FIF, 2007). Detta genererar i sig stor oro och de drabbar inte minst kvinnorna som har huvudansvar för barnen och familjen. Vi såg på många håll exempel på far- och mormödrar som tog ansvar för barnbarnen.

2.2 Sydafrika

2.2.1 Kort fakta om landet

Sydafrika är ett land med ca 45 miljoner invånare på en yta drygt tre gånger så stor som Sveriges. Landet består av 9 regioner och är en republik med Thabo Mbeki som president sedan 1999. Etniskt består befolkningen av ca 75 % svarta, 13,6 % vita, 8,6% färgade och 2,6 % indier enligt den gamla uppdelningen av folket sedan apartheidtiden, men som fortfarande används (Forsberg Langa, 2004).

Landet räknas som ett u-land och har bland de största klyftorna i världen. Ca 50 % av befolkningen lever under fattigdomsstrecket (Sanchez, 2006).

2.2.2 Fakta om mikroföretag i Sydafrika

Ca 98 % av alla företag i Sydafrika har 50 eller färre anställda. Sydafrika har en stor informell sektor: av alla företag är ca 75 % inte registrerade, de hör alltså till den informella ekonomin. Uppskattningsvis 4 miljoner av landets totala arbetskraft på 11 miljoner finns inom den informella sektorn. (McGrath, 2005) Mikroföretag definieras som företag med upp till fem anställda. Dessa de minsta företagen drivs huvudsakligen av svarta, omvänt drivs större företag, med minst 50 anställda, främst av vita (Sanchez, 2006).

2.2.3. Historia

Sydafrikas historia är sedan århundraden präglad av kolonisation, holländarna grundade en koloni i Kapprovinsen på 1600-talet och använde sig av svarta slavar. Detta kan ses som fröet till apartheid. 1795 tog engelsmännen över styret av kolonin och ett flertal uppror och oroligheter har sedan dess avlöst varandra. 1948 bildades apartheidregimen med nationalistpartiet som dess grundare. En segregering med huvudsyftet att skilja raserna åt på alla områden hade härmed inletts. Bland annat infördes passlagar för svarta som fick begränsad rörelsefrihet, kriminalisering av relationer över rasgränserna infördes, de svarta fick inte rätt till högre utbildning och de saknade rätt att äga och driva företag. Vidare masstvångsförflyttades svarta, färgade och asiater till så kallade hemländer utspridda på olika geografiska platser inom landet. Dessa hemländer kom att kallas ”bantustans” och tanken var

att deportera de svarta från städerna dit där de skulle hitta egen försörjning och gå i egna skolor som motsvarade ”infödingarnas behov” (Lundahl & Moritz, 1996).

Under de 10 år som följde instiftades lag efter lag med förbud och 1960 förbjöds de största politiska organisationerna African National Congress (ANC) och Pan Africanist Congress (PAC). Lagar infördes som innebar att människor kunde arresteras på lösa skäl och som vidare försvårade att hålla politiska möten. Apartheid mötte dock hela tiden ett aktivt motstånd, dels från kyrkligt håll och dels från de engelskspråkiga universiteten. Det främsta och viktigaste motståndet var dock det från afrikanskt håll. ANC bildades redan 1912 av ett antal svarta advokater och dess syfte var att skapa politiska rättigheter på konstitutionell väg. Den ”mjuka” linjen höll i sig fram till 1949 då de nya yngre ledarna Nelson Mandela, Walter Sisulu samt Oliver Tambo kom in i styrgruppen. De drev en aktiv motståndslinje och samarbetade med bland andra South African Indian Congress, Coloured People’s Congress, South African Congress of Trade Unions samt Congress of Democrats och antog det berömda Freedom Charter 1955 på folkkongressen i Kliptown i närheten av Johannesburg. Detta framstår som ANC: s rättesnöre och grunden är att Sydafrika tillhör alla folkgrupper som lever där och oavsett ras eller kön skall likhet inför lagen gälla. Vidare skulle mänskliga rättigheter för alla vara självklart och mötes- tros- press- samt yttrandefrihet gälla. Allmän rösträtt lades fast och en del krav på jordomfördelning samt förstatligande av banker m.m. ställdes (Lundahl & Moritz, 1996).

1959 bildades en utbrytarfraktion ur ANC; PAC, som var mer hårdföra i sin linje och krävde att bara afrikaner skulle få delta i kampen för mänskliga rättigheter. Året därpå planerades en protestaktion mot passlagarna av ANC som dock utmynnade i en tragedi då PAC bestämde sig för att genomföra den ett antal dagar tidigare. Panik utbröt bland poliserna som öppnade eld mot demonstranterna och ett flertal människor sårades och dödades i den s.k. Sharpevillemassakern. PAC: s ledare Robert Sobukwe fängslades och perioden efter massakern följdes av utgångsförbud och massarresteringar. En annan konsekvens av händelsen blev att den väpnade kampen nu tog fart från både ANC: s militära gren Umkhonto we Sizwe (nationens spjut) och PAC: s Poqo (Vi står ensamma) sida. Nu försvann flera ledare utomlands för gerillaträning, bland andra Mandela som vid sitt återvändande arresterades och sattes på Robben Island där han kom att tillbringa närmare 20 år som fängslad. Ett motstånd mot apartheid stod även zulurörelsen för i hemländerna med sin ledare Mangosuthu Buthelezi och dess parti Inkatha Freedom Party. En annan aktiv motståndsorganisation var South African Students’ Organisation (SASO), ledd av Steve Biko som dock anklagades för terrorism och dödades av polisen (Lundahl & Moritz, 1996).

Vi är nu inne på 70-talet och Sydafrikas situation möter intresse från internationellt håll och trycket på landet ökar att förändra situationen. P. W. Botha tar över presidentposten 1984 och motståndet mot apartheid växer sig allt större. Då han drabbas av ett slaganfall 1989 kommer F. W. de Klerk att ta över hans post och blir den som tillsammans med Mandela börjar arbeta för upplösningen av apartheid och datumet sätts för de första fria valen i Sydafrika, den 27 april 1994 (Lundahl & Moritz, 1996).

2.2.4 Sydafrika idag

Efter ANC: s maktövertagande har regeringen försökt vända utvecklingen i positiv riktning genom ett ambitiöst ekonomiskt program, Reconstruction and Development Programme (RDP), som ett sätt att försöka komma till rätta med fattigdomen och de enorma klyftorna som apartheidtiden har fört med sig. I RDP ingick bland annat jordreform, boendeprogram,

hälso- och sjukvårdsutbyggnad, satsning på utbildning och demokratiutveckling. Tyvärr har programmet inte kunnat genomföras i sin helhet, bland annat i brist på resurser. Istället har regeringen gradvis övergivit RDP till förmån för andra sociala och ekonomiska program som är mer inriktade på att främja tillväxt och banta den offentliga sektorn (Midgley, 2001).

Även om apartheidsystemet officiellt avskaffades 1994, då Nelson Mandela utropades till president i landets första fria och allmänna val, lever orättvisorna kvar ekonomiskt och socialt. Medan landets vita befolkning har en levnadsstandard i nivå med Spaniens, lever den svarta befolkningen på samma nivå som i Kongo-Brazzaville (Forsberg & Öhrn, 2004). Klyftorna tycks öka; som ett mått på detta låg GINI-koefficienten 1995 på 0,56 och år 2005 var den uppe i hela 0,64! (Sanchez, 2006) Detta ska jämföras med Sverige som har en GINI-koefficient på drygt 0,3. Det är bara ett fåtal länder i världen som har en GINI-koefficient över 0,5 (Gustafsson, 2008). Även om en svart medelklass har vuxit fram, så är den övervägande delen av den svarta befolkningen fattig, arbetslös och lågutbildad eller saknar helt utbildning. Många har t o m fått det sämre materiellt sedan demokratis införande 1994 (Sanchez, 2006).

2.2.5 Kvinnors situation

Åtminstone en av tre kvinnor kommer någon gång i sin livstid bli våldtagen. Detta är den högsta kända våldtäktsfrekvensen i världen för ett land i fred. En av fyra upplever fysiskt våld i en nära relation (Moffett, 2006). Det här illustrerar en verklighet som står i kontrast till de progressiva lagar och rättigheter som finns inom den sydafrikanska konstitutionen när det rör kvinnors rättigheter. Hames (2006) tecknar en bild av ett land där gapet mellan lagstiftningens intention och dess utfall för de allra mest marginaliserade, läs de svarta kvinnorna, är enormt. Hon nämner ett flertal faktorer som orsak till detta, bland annat hur man i lagstiftningen utgått från att kvinnor är en homogen grupp med liknande behov. Detta är en sanning med modifikation efter apartheidtiden, då det känns föga troligt att en vit medelklasskvinna och en svart, fattig kvinna från landsbygden skulle ha samma möjligheter att känna till och utnyttja sina rättigheter. Hon menar vidare att de sociala och kulturella normerna fortfarande är långt ifrån lika nydanande som lagstiftningen. Här pekar hon särskilt ut en reaktionär social rörelse såsom Moral Regeneration Movement, MRM, som fått gehör i den politiska sfären. Rörelsen använder sig av patriarkala familjevärderingar och förespråkar exempelvis avhållsamhet samt att flickor skall vara oskulder innan giftermålet. Här kommer ett bakslag för kvinnorörelsen menar Hames, då heteronormativa värderingar får stort genomslag och en konservativ syn på kvinnlig sexualitet och roll i samhället tecknas. Hames understryker kraften i att ha en stark kvinnorörelse som agerar separat från staten för att motverka de konservativa strömningarna (ibid.).

3. TIDIGARE OCH PÅGÅENDE FORSKNING

När vi sökte litteratur om Sydafrika fann vi att en mycket stor del av forskningen inom det samhällsvetenskapliga området i Sydafrika kretsar kring HIV/AIDS- problematiken. Detta är förstuds ett enormt problem i Sydafrika. I Kayamandi där vi genomförde vår studie uppskattar man att 35-60 procent av befolkningen är smittad av HIV (FIF, 2007). Detta är ett ämne som vi inte fokuserar på i vår studie, men naturligtvis går det inte att blunda för det här problemet. Dagen innan vi reste hem ägde tre begravningar rum i Kayamandi; två av begravningarna var unga kvinnor, offer för AIDS. Våld mot kvinnor är ett annat stort problem och ett ämne som ofta återkommer.

3.1 Mikroföretag

Forskningen på området tar upp övervägande positiva effekter av mikroföretag, inte bara för företagarna själva utan för samhället i stort. Vi hade dock svårigheter att finna material på området inom Sydafrika. Dessutom saknar vi litteratur kring den individuella nivån – vad det betyder för den enskilda individen att driva sitt eget företag. Merparten av forskningen fokuserar på vad mikroföretagen har för samhällsekonomisk betydelse.

Mikroföretag klumpas ofta samman med små- och medelstora företag under förkortningen SMME (Small, Medium and Micro Enterprises). Ndemo & Maina (2007) har studerat kvinnliga mikroföretagare med fokus på Kenya. De menar att kvinnor i många utvecklingsländer utgör ekonomins stomme. Många av mikroföretagarna är kvinnor, men trots att kvinnor har en enorm betydelse för ekonomin i många länder, hindras de från att fatta viktiga beslut rörande sin ekonomi och sina företag, bland annat på grund av kulturella och ekonomiska faktorer samt brist på utbildning. En del av lösningen kan enligt författarna vara så kallad "gender mainstreaming", vilket innebär att genusfrågor ska genomsyra allt arbete inom organisationer och företag (Ndemo & Maina, 2007).

En av få artiklar vi hittade om mikroföretag i Sydafrika är skriven av Diana Sanchez (2006), som liksom vi konstaterar att forskning saknas på området. Under apartheidtiden tilläts svarta inte att driva företag. Än idag, 13 år efter apartheidregimens fall, är de socioekonomiska klyftorna inom landet stora. Regeringens strategi att komma till rätta med de ekonomiska orättvisorna kallas BEE: Black Economic Empowerment. Målet med BEE är att skapa en svart medelklass, att öka kunskaper, färdigheter och ägandeskap bland den svarta befolkningen. Det ska ske med hjälp av lagstiftning och olika utvecklingsprogram. Sanchez har studerat SMMEs och huruvida dessa små- och medelstora företag kan bidra till att förverkliga målen i regeringens BEE-strategi, samt om småföretag har bidragit till empowerment för fattiga svarta sydafrikaner. Små företag, framförallt mikroföretag har en enorm betydelse när det gäller sysselsättningen. Småföretagen identifieras som viktiga för den socioekonomiska transformeringen av landet, och de anses både bidra till och dra fördel av BEE. Sanchez menar vidare att mikroföretagen är missgynnade när det gäller statligt stöd jämfört med små- och medelstora företag. Många mikroföretagare är omedvetna om det stöd de har rätt till från staten (Sanchez, 2006).

3.2 Genus, makt och empowerment

Studier om genus och empowerment med fokus på Sydafrika rör sig mest på makronivån. Liksom när det gäller forskning kring mikroföretagande, har vi haft svårigheter att finna material som rör enskilda människors liv. Det finns en rik flora av litteratur som behandlar

genusfrågor, men de artiklar vi har läst rör hela samhällen, grupper och organisationer. Litteratur som behandlar empowerment och delaktighet i Sydafrika koncentrerar sig mest specifikt kring *kvinnors* empowerment. Vi hade dock hoppats hitta mer litteratur om lokala satsningar på gräsrotsnivå, eftersom det är vad vårt arbete kretsar kring.

Ett genomgående tema i litteraturen är att Sydafrika på pappret har kommit långt när det gäller makt, delaktighet och jämställdhet. Den svarta befrielseorganisationen ANC sitter vid makten, lagstiftningen är modern och progressiv och jämställdhetsfrågor har fått ett stort utrymme. Men materialet pekar också på enorma klyftor i det sydafrikanska samhället, skillnader i levnadsstandard mellan svarta och vita är gigantisk. Kvinnors situation är fortfarande mycket svår trots regeringens satsningar. Det är en till många delar mörk bild som tecknas av Sydafrika och svarta kvinnors situation i synnerhet, men det finns förstås enstaka ljusglimtar.

Liksom i många andra länder i södra Afrika finns det ett glapp mellan teori och praktik när det gäller kvinnors rättigheter. I flera av dessa länder, Sydafrika inkluderat, tillerkänns kvinnor och män lika rättigheter enligt konstitutionen men dessa rättigheter översätts inte i konkreta lagändringar eller reformer för ökad jämställdhet (Nyamu-Musembi, 2006).

Goetz & Hassim (2003) skriver om kvinnors väg till makten i Sydafrika efter apartheid. Författarna konstaterar att Sydafrika har en bättre representation av kvinnor i parlamentet än de flesta andra demokratier; efter valen -94 och -99 var närmare 1/3 av ledamöterna kvinnor. Därtill kommer en rad viktiga lagar som tillgodoser kvinnors rättigheter, t ex abortlagstiftningen 1998 som tillåter fri abort, Domestic violence act från 1998 som kriminaliserar mäns våld mot kvinnor och lagen om underhållsstöd från 1996. En hög representation av kvinnor i parlamentet innebär dock inte automatiskt att kvinnor i allmänhet tillerkänns mer makt och rättigheter. Författarna menar också att kvinnor i parlamentet ibland har svårigheter att göra sina röster hörda, något som har förvärrats sedan regeringen antog sin nuvarande makroekonomiska politik. Detta har inneburit en avradikalisering av sydafrikansk politik, inte bara när det gäller genusfrågor (ibid.). Därtill innebar den stora andelen kvinnor i politiken att feministrörelsen försvagades, eftersom rörelsens ledare fick jobb inom storpolitiken. Kvinnorörelsens flytt in i maktens korridorer med dess byråkratiska, hierarkiska system har kringkurat möjligheterna för dem som kämpar för kvinnors livsvillkor. Utan en stark kvinnorörelse som är fristående från staten, är det svårt att åstadkomma verklig förändring. Det tycks också som om det finns en stor diskrepans mellan å ena sidan lagen och den politiska retoriken, å andra sidan hur fattiga svarta kvinnors verklighet ser ut (Hassim, 2003).

Delaktighet, medborgarskap och empowerment har blivit modeord inom bistånd och politik. Risken är att talet om delaktighet bara är just, prat. McEwan (2005) menar att den utvecklingen inte alltid tar hänsyn till de allra fattigaste, de som saknar röst. Inte heller ser man till maktförhållanden inom samhällen och familjer, utan låter representation ske genom så kallade "gate-keepers", personer som betraktas som representanter för hela byar - ofta äldre män. På så sätt konsolideras traditionella maktstrukturer där kvinnan inte har så mycket att säga till om. Vidare utgår termerna delaktighet och medborgarskap från en västerländsk, androcentriskt paradigme där kvinnor kommer i skymundan (ibid.).

Västerländska givarorganisationer ställer allt oftare krav på NGO: s i Sydafrika att arbeta för jämställdhet. Detta arbete kräver noggranna utvärderingar och Hochfeld et al (2007) ger exempel på svårigheter med att göra dessa utvärderingar. Ofta används kvantitativa

mätmetoder för att studera effekterna av jämställdhetssträvan, men författarna menar att kvalitativa metoder såsom intervjuer och observationer bättre belyser kvinnors och mäns konkreta situation. Vidare är det viktigt att deltagarna själva, och inte bara forskarna, får vara med och utarbeta kriterier på vilka indikatorer som bör användas i utvärderingar (ibid.).

Ponte et al (2006) studerar hur BEE kan påverka empowermentprocesser i Sydafrika. De är mycket kritiska till regeringens strategi som har lett till att empowerment urholkas till att rymmas inom ett nyliberalt synsätt, som innebär att makt och förändringspotential flyttas från den politiska arenan till den ekonomiska. Detta förhindrar och försvårar en verklig empowerment, då den transparens som krävs inom den politiska sfären saknas inom marknaden (ibid.).

Oberhauser & Pratt (2004) har intervjuat fattiga svarta kvinnor på landsbygden om deras strategier för ekonomisk och social empowerment. Svarta kvinnor i landsbygdsområden har historiskt varit missgynnade under apartheideran men också under förtryckande traditioner, och missgynnas än idag av ett nyliberalt ekonomiskt system och hierarkiska biståndsorganisationer. Som en motkraft till dessa missgynnande faktorer visar författarna hur kvinnor startar småföretag och organiserar sig i grupper (ibid.).

Mtintso (2003), som inte är akademiker utan politiker och aktivist, argumenterar mot akademiseringen av begreppet genus och mot antagandet att kvinnlig representation inom politiken innebär att alla kvinnors intressen automatiskt tillgodoses. Hon betonar att kvinnor inte kan slås samman i en enda grupp och att andra maktojämlikheter än den mellan män och kvinnor riskerar att förbises, exempelvis mellan nord och syd, mellan svarta och vita. Författaren menar att ojämlikheter mellan svarta och vita är mycket större än den mellan män och kvinnor. Den akademiska genusdiskursen kan annars mynna ut i det hon kallar ett falskt systemskap, där man bortser från de enorma olikheterna i livssituation kvinnor lever under. "As one woman put it... 'while you feminists are concerned with getting out of the kitchen, our fight is to get a kitchen.' Strategic gender struggles seem academic, remote, and far-fetched for the majority of women who are literally struggling to survive poverty." (Mtintso 2003, s. 572).

4. METOD OCH MATERIAL

4.1 Val av metod

”Om man vill veta hur människor uppfattar sin värld och sitt liv, varför inte prata med dem?” (Kvale, 1997, s. 9) Om man vill fånga människors egna perspektiv och subjektiva upplevelser, lämpar sig den kvalitativa metoden bäst (Larsson et al, 2005). Insamlingsmetoderna vi har använt oss av är semistrukturerade djupintervjuer, litteraturstudier och i viss mån observationer. Det empiriska forskningsmaterialet samlades in under en två veckors vistelse i form av fem kvalitativa intervjuer med fokus på deltagarnas egna berättelser. Vi intervjuade tre kvinnor och två män som alla var aktiva mikroföretagare.

4.2 Urval

Urvalet var en process som tog sin början någon månad innan vi åkte till Sydafrika, då vi etablerade en kontakt med GSDDT via e-post. Vi förstod då svårigheten att boka intervjuer i förväg, då Kayamandi är ett informellt samhälle där man inte bokar in möten i almanackan. Detta var också något vi märkte när vi själva befann oss där. Vi upplevde det som lite svårt i början att hitta naturliga ingångar och var lite osäkra på om vi skulle fråga folk direkt eller gå via någon på Ikhaya Trust Centre. För att få tag på intervjupersoner var vi med på alla möten där även de andra projekten som var på plats deltog. Vi presenterade oss och vårt syfte och fick sex personer som frivilligt anmälde sig för att bli intervjuade. Däremot var det inte alldeles enkelt att boka in tider för intervjuerna. Vi fann snart att det var viktigt att småprata och snarare fånga folk i stunden för att få till en tid för intervju. Det gällde att ständigt vara beredd på att ta tillfället i akt, en av intervjuerna skedde exempelvis helt spontant. En annan orsak till att intervjuerna inte kom igång förrän efter nästan en vecka var det faktum att påsken kom emellan. I samhället Kayamandi har kyrkan en viktig roll, inte minst för den sociala gemenskapen. Under påskhelgen var det mycket aktiviteter i och kring kyrkan som ett flertal av våra informanter deltog i och därför av naturliga skäl inte kunde bli intervjuade just då. Vidare fann vi oss mer eller mindre inbokade på diverse bussturer till olika sevärdheter under just påskhelgen. Vi resonerade oss fram till att det enklaste för oss var att delta i dessa för att senare kunna fokusera mer helhjärtat på vårt uppsatsarbete.

Tanken var från början att vi ville intervju tre män och tre kvinnor. Av de sex personer som var villiga att ställa upp var också hälften kvinnor och hälften män. Tyvärr dök en av männen som vi hade bokat tid med inte upp, och vi fick inte möjlighet att boka in en ny tid då han var en mycket upptagen person. Dock upplevde vi aldrig att folk var ovilliga att ställa upp, snarare tvärtom då en av de intervjuade personerna drog en av oss åt sidan vid ett möte en av de sista dagarna. Hon berättade att det fanns tre damer som väldigt gärna ville bli intervjuade, och blev lite besviken när hon förstod att vi tyvärr inte hade tid att göra fler intervjuer. Vi upplevde att människor hade mycket att berätta och att de var mer än villiga att delge oss sina erfarenheter och åsikter.

4.3 Intervjuer

Intervjuernas längd varierade mellan 1-2 timmar och ägde rum på olika platser. Vi lät deltagarna själva välja platser för intervjuerna; en av intervjuerna utfördes i informantens hem, resten utfördes på deras respektive arbetsplatser eller på Ikhaya Trust Centre där en relativt lugn plats kunde finnas för ändamålet. Vi alternerade mellan rollerna där den ena av oss intervjuade medan den andra antecknade samt skötte den tekniska utrustningen. Samtliga

intervjuer bandades efter informanternas medgivande. Intervjuerna skedde med hjälp av en allmän intervjuguide (se bilaga 1), vilket innebär att vi sammanställde ett antal teman kopplade till vårt problemområde. Den öppna intervjuguiden innebär att man har ett avslappnat förhållningssätt till frågorna, som inte behöver ställas i en viss ordning eller med exakt samma ordval för alla intervjupersonerna (Larsson et al, 2005).

4.4 Observationer

Som komplement till våra intervjuer använde vi oss av observationer. Esaiasson et al (2004) anser att direktobservationer kan vara en lämplig metod då forskare önskar att kartlägga en process. De menar att då människor själva befinner sig mitt uppe i processen kan de ha svårt att i ord tala om vad som sker. Här såg vi en koppling till vår studie då empowerment är en process som kan vara svårfångad och som kan ske på ett delvis dolt plan för de inblandade. Hur mäter man exempelvis om någon upplever sig ha fått ett ökat inflytande över sitt liv?

Esaiasson et al (2004) säger vidare att forskare med hjälp av observationer kan fokusera på vad folk verkligen gör i olika situationer och inte på vad de säger sig göra. Observationer är möjliga att använda då man inte vet speciellt mycket om ett fenomen. De lämpar sig vidare för undersökningar där man vill fånga ett socialt samspel och för att studera människor i sitt naturliga sammanhang, en antropolog kan illustrera detta i sina studier av lokalbefolkning i ”främmande” länder. Vi tog alla tillfällen i akt att delta på de möten som hölls på Ikhaya Trust Centre där våra informanter deltog tillsammans med representanter från FIF och GSDT. På så vis kunde vi få dels tillfälle att lära oss mer rent allmänt om projektet samt också kunna observera stämningar och eventuella känsliga ämnen. Eftersom vi i vår uppsats är intresserade av begreppen makt var det inte sällan gyllene tillfällen för att se hur människor förhöll sig gentemot varandra. Vem hade ordet mest? Vem eller vilka fick med sig gruppen? Vem hade rollen som diplomat eller provokatör etc? Vidare hade vi alltid genusaspekten i åtanke, pratade kvinnor eller män om olika saker, eller olika mycket? Tilldelades man olika roller under mötenas gång beroende på om man var kvinna eller man?

Esaiasson et al (2004) skriver att rollen som forskare kan innebära att vara enbart observatör eller enbart deltagare, något de själva anser vara en rätt förenklad uppdelning. Istället talar de om aspekter såsom under hur lång tid själva observationen utförs, samt om situationen är konstruerad eller sker i naturlig miljö och om de observerade vet om att de blir observerade. Vi var ju deltagande observatörer i viss mån under mötena, exempelvis deltog vi i diskussioner tillsammans med de andra och satt inte som tysta iakttagare med anteckningsblock i ett hörn. Vi hade dock inte uttalat öppet att vi kommer att använda oss av det vi såg och hörde i vår uppsats, något som vi däremot gjorde under djupintervjuerna. Inte heller har vi systematiskt antecknat det vi såg, kände och upplevde utan det mesta vi använder är taget ur minnet. I den meningen är det inga vetenskapliga observationer vi har gjort och vi är väl medvetna om att minnet inte är den mest pålitliga kunskapskällan att ösa ur. Inte desto mindre anser vi att det vi har sett och upplevt belyser och kompletterar den empiri vi har fått genom intervjuerna.

4.5 Material

Det material vi har använt oss av är framförallt vetenskaplig litteratur och artiklar. Till grund för de teoretiska delarna av uppsatsen har vi främst använt oss av Freire och Hedin et al. Definitioner av begreppen har vi hämtat från Gemzöe (genus) Hedin et al samt Nadia Kabeer (makt och empowerment). Vi har letat litteratur om Sydafrika i olika databaser (Gunda, SSCI

- Social Science Citation Index, Social services abstract och EBSCO) på sökorden mikroföretag, (micro-business, micro-enterprise) makt (power), genus (gender), kvinnor (women) och empowerment. Huvuddelen av vårt teoretiska material består av Freire, Hedin *et al*, Midgley, Kabeer och McFadden. Vårt material är skrivet av forskare verksamma i fyra olika världsdelar – Afrika, Europa, Latinamerika och Nordamerika.

4.6 Val av ansats

Vår undersökning har en deskriptiv, explorativ och förstående ansats. Vi vill beskriva och utforska hur mikroföretagare upplever sin situation. Detta är ett ämne som vi inte har funnit någon litteratur om, därmed blir vår studie explorativ. Larsson *et al* (2005) menar att det är möjligt att kombinera induktiva och deduktiva strategier från en undersökning. Den induktiva strategin innebär att forskaren härleder sina teorier ur empirin. Omvänt så innebär den deduktiva strategin att utgångspunkten består av ett antal begrepp eller teorier som man sedan vill finna belägg för i empirin. Kombinationen av dessa två strategier kallas abduktion och det är det vi arbetar utifrån. Vi har våra begrepp att utgå ifrån och tolka materialet genom, men samtidigt kan vi i materialet urskilja mönster som påverkar våra slutsatser där vi är öppna för nya infallsvinklar.

4.7 Förförståelse och vetenskapsfilosofiska perspektiv

Det finns två grundläggande olika sätt att se på verkligheten: att den faktiskt existerar, essentialism, eller att den är en social konstruktion, idealism (Wikström, 2008). Dessa två skilda synsätt hänger i sin tur ihop med olika syn på vetenskap. Traditionellt anses naturvetenskapen ha en mer essentialistisk syn, som innebär att det finns en objektiv kunskap som inte färgas av forskarens tankar och bakgrund, medan samhällsvetenskapen å andra sidan ägnar sig åt en idealistisk kunskapssyn. Idag menar många att det inte är så enkelt. Även en naturvetenskaplig forskare färgar sin forskning, även om det finns ”rena” fakta så går det inte att få fram dem. En människa måste tolka världen på grundval av sina tidigare kunskaper och erfarenheter som genom ett filter, detta filter kallas förförståelse och är alltså något som alla forskare har, naturvetare såväl som samhällsvetare. (Gilje & Grimen, 1992) Vi menar att dessa två synsätt ska ses som motpoler på en skala och att man som forskare rör sig någonstans på denna skala.

Gilje & Grimen (1992) talar om förförståelse utifrån språk och begrepp, trosuppfattningar samt personliga erfarenheter. Förförståelsen kan vara mer eller mindre uttalad. Exempelvis finns det saker som tas för givet och inte ens reflekteras över, s.k. ”tyst kunskap”. Vad gäller vår egen förförståelse inom språk och begrepp så har vi läst om genus, makt och empowerment, men hade ingen aning om ifall våra intervjupersoner kände till dessa begrepp, och vad de i så fall lägger in för betydelse i dem. Innan vi startade intervjuerna, förklarade vi vad vi menar med begreppen. Det visade sig att intervjupersonerna var bekanta med alla tre begreppen och att de tycktes ha en liknande syn som oss. Detta kan ju visserligen vara en tolkning som vi gjorde för att den passade oss bättre där och då. De kanske helt enkelt bara höll med oss och sa det som de trodde förväntades av dem. Trosuppfattningar handlar om synen på hur världen är uppbyggd, idéer och åsikter. Vi hade vissa antaganden innan vi åkte till Sydafrika, för oss är det till exempel självklart att finns en global patriarkal struktur, detta är något vi har införlivat under vuxen ålder, inte minst under våra universitetsstudier. För oss är t ex kvinnors underordning och globala orättvisor något som vi tar för givet, detta blir näst intill en objektiv sanning för oss. I detta avseende närmar vi oss den rationalistisk/essentialistiska (Wikström, 2008) synen på verkligheten. Vi menar att det finns

objektiva sanningar och att allt inte är en konstruktion. Då vi är intresserade av att få intervjupersonernas syn, ställde vi lite naiva frågor om vad de lade för mening i begreppen, till exempel om det finns en skillnad mellan män och kvinnor och vem som har mest makt. Här har vi våra åsikter klara, men vi tog inte intervjupersonernas åsikter för givna.

Våra vetenskapsfilosofiska perspektiv är en kombination av fenomenologi och hermeneutik. I det fenomenologiska perspektivet vill man återge människors egna tankar och känslor. Vi vill inte studera hur världen faktiskt ser ut, utan hur människor i en viss kontext ser på sin situation och sin omvärld. I en renodlad fenomenologisk studie återges intervjupersonernas tankar ordagrant, det finns en tro på att det går att återge vad människor säger utan förvanskningar, utan förförståelse. I denna bemärkelse drar vår studie mer åt det hermeneutiska då vi menar att det inte går att bortse från förförståelsen. Inte heller kan man som forskare låta bli att tolka det man ser och hör (Kvale, 1997).

Vår tanke med intervjuerna var att få reda på intervjupersonernas upplevelser, hur de tänker och resonerar, men vi tror inte att det är möjligt att återge deras berättelser i ”ren” form, utan att våra egna tolkningar och förförståelse färgar redogörelserna. Dessutom har vi ett antal begrepp att utgå ifrån, vilket kan sägas vara den mer uttalade delen av vår förförståelse. Utan förförståelse är det inte möjligt att få reda på något om världen. Den är som ett filter genom vilket vi betraktar världen och gör den begriplig. Världen finns, men vi tolkar och upplever den på olika sätt. Detta innebär att man aldrig kan förstå en annan människa fullt ut, men det gäller att komma så nära som möjligt utan att utge sig för att ge en objektiv skildring. Vi kan inte säga: så här tycker våra intervjupersoner, däremot; så här tolkar vi vad de säger. Å andra sidan ska man inte överbetona skillnader människor emellan.

Innan vi reste till Sydafrika var vi bekymrade över det faktum att vi inte hade skaffat tillräckligt med förförståelse, vi hade inte hunnit läsa särskilt mycket om landet.

Förförståelsen är ett sätt att komma nära. Ju mer man lär sig om ett ämne, ju mer relevanta frågor kan man ställa (Kvale, 1997). En annan sak som bekymrade oss var att vi, två vita universitetsutbildade skulle göra en snabbvisit i människors verklighet, en verklighet som är väsensskild från vår. Hur skulle vi, på så kort tid, kunna förstå och få något vettigt ur våra intervjuer? Våra farhågor kom på skam då vi under intervjuerna insåg att det finns så mycket som förenar oss, trots att vi inte kan föreställa oss hur det är att ha levt under apartheid och hur det är att ständigt oroa sig för hur man ska få mat på bordet. Trots dessa vitt skilda förutsättningar, kände vi igen oss i mycket som intervjupersonerna berättade. Ingen av dem var universitetsutbildade, men de använde begreppen på liknande sätt som vi och hade ett rikt ordförråd. Faktum är att samtliga intervjupersoner behärskade inte bara engelska, utan minst ett annat språk förutom sitt modersmål.

4.8 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Fångar frågorna verkligen in det vi vill ha svar på? Det är vad validiteten i en kvalitativ studie handlar om enligt Larsson et al (2005). Olika typer av triangulering kan öka både validiteten och reliabiliteten. Eftersom vi är två personer får vi automatiskt en undersökartriangulering. Reliabiliteten ökar då vi är två som intervjuar, observerar, analyserar och transkriberar. Vidare kan man använda sig av metodtriangulering, vilket vi i någon mån har gjort eftersom vi låter intervjumaterialet kompletteras av observationer.

Validiteten kan dock bli ett problem vid observationer, då risken är stor att man inte uppfattat saker och ting såsom det verkligen förhåller sig, var det kanske inte bara småprat som forskaren lade för stor vikt vid? Det är också därför som observationer är en metod som är

svår att använda sig av enbart, men som med fördel kan användas som komplement till exempelvis intervjuer (Esaïasson et al, 2004). Här inser vi att med den korta tid som vi fanns på plats, med enbart två veckors vistelse, kan vi omöjligt ha fått förståelse för alla processer som pågick runt omkring oss. Det skulle krävas betydligt längre tid för oss på plats för att kunna urskilja mönster i det sociala samspelet, något vi är medvetna om påverkar validiteten för vår undersökning på ett negativt sätt. Vi vill dock inte helt förringa betydelsen av våra observationer, då vi faktiskt som utomstående dels kan se saker på ett rätt ”opåverkat” sätt, då vi inte har hunnit skaffa oss sociala roller och positioner som påverkar oss och dem vi betraktar i olika riktningar. Samtidigt hade vi också förmånen att vara nya personer som de observerade kunde vända sig till med förtroenden då de visste att vi snart skulle resa hem igen.

Generaliserbarhet inom kvalitativ forskning kan vara vanskligt enligt Larsson et al (2005). Främst handlar det om huruvida begrepp och fenomen som man har studerat går att applicera på andra situationer. Enligt Wikström (2008) kan generaliserbarhet innebära att man jämför med andra studier eller liknande fall. I vårt fall är det svårt att hitta tidigare studier i ämnet, varför det är svårt att uttala sig om generaliserbarhet. När det gäller våra begrepp så finns det dock talrika studier att luta sig tillbaka mot och det känns inte svårt eller konstlat att applicera begreppen på empirin vi har samlat in.

4.9 Etiska överväganden och dilemman

Vi har använt oss av Vetenskapsrådets fyra etiska huvudprinciper (Vetenskapsrådet, 2008). Information om de etiska riktlinjerna överlämnades i ett introduktionsbrev till centret (se bilaga 2) och vi informerade även intervjupersonerna i samband med varje intervju om dessa riktlinjer. Etiska överväganden är något som enligt Kvale (1997) ska genomsyra hela forskningsarbetet.

Konsekvenserna av undersökningen bör beaktas, menar Larsson et al (2005). Fördelarna med arbetet ska uppväga skaderisken för informanterna. Vi menar att vårt arbete inte bara är till nytta för oss själva, utan även i förlängningen kan komma informanterna till godo, eftersom medlemmarna i FIF kan använda vår uppsats som informationskälla i eventuella kommande projekt.

Att intervju människor i ett fattigt land innebär särskilda etiska utmaningar. Vi är två universitetsutbildade, vita personer som åker till ett u-land och intervjuar människor om deras vardag, men vi kan knappt föreställa oss vilken kamp deras tillvaro är. En annan svårighet är konfidentialitetskravet. Kayamandi är en plats där alla känner alla, åtminstone de som befinner sig runt centret. Alla kring centret vet vilka vi intervjuade. Även om vi har avidentifierat samtliga informanter genom att ge dem fingerade namn, kan personliga fakta och uttalanden lätt identifieras. Många av de intervjuade ställde sig frågande till konfidentialitetskravet och menade att de inte hade något att dölja. Vi upplevde att flera av de intervjuade talade väldigt öppenjärtigt om sina liv och vädrade åsikter om känsliga ämnen och konflikter. En av de intervjuade, som hade sagt att hon inte förstod varför hennes namn inte skulle stå med, kom till oss efteråt och var generad över vad hon hade sagt. Hon kände att hon hade pratat för mycket. Vi försäkrade henne att hon inte behövde vara orolig och att ingen skulle kunna känna igen hennes uttalanden.

Dessa faktorer är något vi måste ha i beaktande när vi redogör för den insamlade empirin. Hela tiden måste vi tänka på risken att någon kan bli igenkänd. För att ytterligare försvåra

identifieringen av informanterna har vi blandat de fingerade namnen så att uttalanden från en och samma informant kan se ut att komma från olika personer.

Det är dock inte säkert att informanterna över huvud taget får chansen att läsa vår uppsats, eftersom vi pga. tidsbrist är osäkra på om vi hinner översätta den till engelska. Detta har vi informerat våra informanter om. Vi talade om att uppsatsen inte kommer att publiceras, men att den kommer att läsas av studenter och lärare på vår institution samt av studiecirkeldeltagarna från FIF.

Ett etiskt dilemma som Kvale (1997) tar upp är det faktum att vi utger oss för att återge intervjupersonernas egna perspektiv, samtidigt som vi tar oss rätten att tolka det de säger. Ett sätt att undkomma detta dilemma är att låta intervjupersonerna läsa igenom våra redogörelser och tolkningar, både för att låta dem kontrollera att deras utsagor har återgetts på ett korrekt sätt då det gäller direkta citat, men också att de får kommentera vår tolkning av deras ord. Detta låter sig inte så enkelt göras i vår studie, dels pga. avståndet, dels eftersom vi av tidsbristskäl valde att skriva på svenska.

5. TEORETISK REFERENSRAM

Innan vi åkte ned till Sydafrika tänkte vi oss att möjligheten att driva ett eget företag som man kan försörja sig på rimligtvis borde vara stärkande för individen. Dock ville vi få mikroföretagarnas egna synpunkter och tankar kring detta och på vilket sätt själva företagandet kan bidra till empowerment. Vi hade tanken att från början intervjua både män och kvinnor för att se om deras berättelser eventuellt skiljer sig åt och i så fall hur. Att applicera genusbegreppet blev näst intill oundvikligt då det är ännu en diskriminerande faktor, utöver att vara svart och fattig, dessutom kvinna. För oss känns det svårt att överhuvudtaget tala om empowerment utan att tala om genus. Ingen verklig frigörelse kan ske om inte könsrollerna uppluckras. Likväl är begreppet makt starkt sammankopplat med empowerment. Genom att använda maktbegreppet får vi en bredare förståelse för materialet och de strukturella maktförhållandena tydliggörs, både globalt och inom Sydafrika, samt ned på mikronivå. Nedan kommer vi att redogöra för olika definitioner av de tre begreppen utifrån olika teoretiska utgångspunkter, och avslutningsvis redovisar vi hur vi tolkar och använder begreppen i uppsatsen.

5.1 Empowerment

Nadia Kabeer (2001) definierar empowerment som en förändringsprocess, där personer som saknar makt tillägnar sig mer makt. För att bli "empowered" måste man först vara "disempowered". Empowerment handlar om förmågan att välja, inte i den nyliberala betydelsen av ordet, utan snarare när det gäller viktiga livsval. "Empowerment thus refers to the expansion in people's ability to make strategic life choices in a context where this ability was previously denied to them" (Kabeer 2001, s.19).

Tre begrepp hänger intimt samman med empowerment och förmågan att välja: resurser, handling och åstadkommanden. Resurser har både mänskliga (kunskaper, utbildning, kreativitet), materiella (land, kapital, redskap) och sociala (relationer, nätverk) aspekter. Hur resurserna fördelas och vem som har makt att fördela dem är naturligtvis centralt. Empowerment handlar inte bara om hur mycket resurser människor tilldelas, utan också på vilket sätt de får tillgång till dessa resurser. Exploatering eller värdighet och stolthet? Det är med andra ord inte bara resurserna i sig som är viktigt i sammanhanget. Empowerment kan förstås på tre olika nivåer: individuell, institutionell och strukturell nivå. Den individuella nivån berör individers och grupperns självuppfattning, identitet och tro på sin egen förmåga. Den institutionella nivån handlar om regler och relationer inom både mellanmänskliga, sociala, ekonomiska och politiska aspekter av livet. Slutligen handlar den strukturella nivån om makt och resurser och hur de är fördelade i samhället i stort. För att förändringsprocesser ska leda till empowerment måste förändring ske på alla dessa tre nivåer, från den individuella till den strukturella nivån (Kabeer, 2001).

Freire (1972) har en existentialistisk syn på människan och hennes frigörelse. Han talar om människans ontologiska kallelse, som innebär att handla och leva i enlighet med sina egna intentioner. Hans ordval kanske kan uppfattas som omoderna; han talar om förtryck och frigörelse, inte maktstrukturer och empowerment. Han utgick från 60-talets Brasilien, ett land med stor fattigdom och enorma klasskillnader, men hans idéer är tidlösa och kan appliceras även i andra tider och på andra platser.

Förtryck, att utöva makt över en annan människa, står i strid mot människans ontologiska kallelse och hindrar därmed oss att vara hela människor. Förtryck och orättvisor innebär en

situation som därmed är avhumaniserande, både för den som förtrycks och den som förtrycker. Förtryckta människor kan i vissa fall själva bli förtryckare. De identifierar sig med härsarklassen eftersom de har internaliserat förtrycket och vill bli som dem. Hatet mot förtryckarna och viljan att bli som dem är en dubbelhet, som kommer till uttryck i det våld som utövas mot de egna (Freire, 1972).

Enda vägen till humanisering, för båda parter, är samarbete. Båda parter måste se situationen som den är för att en förändring ska vara möjlig, vilket är en smärtsam process. ”Solidaritet kräver att man försätter sig i deras situation med vilka man är solidarisk; det är en fråga om radikal hållning.”(Freire, 1972, s.45). Den konkreta, förtryckande situationen måste givetvis också förändras. Det handlar om att kritiskt bemöta verkligheten och att handla för att förändra den. De ur den härskande klassen som står på folkets sida är ofta skadade av förtryckarens sätt att tänka, och saknar verklig tillit till folket. De tror inte att folket är kapabla att själva förändra sin situation, utan tror att det är de själva som måste vara ledare i förändringsprocessen. Det är absolut nödvändigt att i förändringsarbetet utgå från *folket*, *deras* önskemål och behov, annars ersätter man bara ett förtryck med ett annat, även om intentionerna kanske var goda från början. Människor måste själva delta i skapandet av sin egen befrielse. (ibid.)

Dialogen är enligt Freire en existentiell nödvändighet. Det är genom att benämna världen som människan kan förändra den, och benämmandet sker alltid i dialog med andra. Sann dialog sker i ett möte och ett utbyte mellan människor, och inte genom att en person talar om för en annan hur saker och ting är (Freire, 1972).

Ett liknande resonemang för Hedin et al (2006) då de menar att brukaren själv har definitionsrätten i allt som rör henne/honom och all form av paternalism skall undvikas. Fokus ligger inte heller enligt dem enbart på målet utan vägen dit anses vara minst lika viktig. Att öka medvetandegraden, ha brukarledd verksamhet och genom att utöva en icke förtryckande praktik kan människor utifrån sina egna utgångspunkter öka självbestämmanderätten och kontrollen över sina liv. Perspektivet är salutogent och fokus är på människors egna resurser, men som ibland möts av hinder på olika nivåer i samhället som gör att människor inte kan nyttja sina resurser till fullo. Förhindren kan ligga på individnivå, såsom exempelvis dåligt självförtroende, men även på gruppnivå i relation till andra grupper eller organisationer. Slutligen kan det finnas hinder också på samhällsnivå, institutionella sådana. Följande citat illustrerar en definition liknande Kabeers ovan ”En process i vilken individer, grupper eller lokalsamhällen kan få större kontroll och bestämmanderätt över sina liv” (Forsberg & Starrin i Hedin et al s.24, 2006).

5.2 Makt

Ordet makt framstår som ett svårdefinierat och mångfacetterat begrepp. Weber (i Hedin et al, 2006) ger sin definition av makt följande betydelse; ”en möjlighet att få igenom sin vilja i en social relation trots motstånd, oavsett vad denna möjlighet beror på”. Denna definition bygger alltså på en konflikt mellan två eller flera parter som de inblandade är medvetna om. Gaventa (i Hedin et al, 2006) diskuterar makt i termer av medvetandegrad, där den första dimensionen innebär att människor är omedvetna om att de är utsatta för maktutövning och därmed passiva. Vissa mäktiga grupper har här legitimerat sitt maktutövande via myter, språkbruk, symboler och ideologier som upprätthålls utan konfrontation. Nästa dimension innebär att en viss medvetenhet finns om förtrycket, men upplevelsen om möjligheterna att få till stånd en

förändring är svag. Slutligen talar han om ytterligare en dimension där han närmar sig Weber, här är en öppen konflikt rådande mellan parterna som är medvetna om situationen.

Det finns enligt Kabeer (2001) två sidor av makt: en positiv sida; människors möjlighet att bestämma över sina egna liv, och en negativ sida; att utöva makt över andra och kringskära deras valmöjligheter.

Oavsett hur man väljer att se på makt är det viktigt att se vilka förutsättningar de olika parterna har för att kunna genomföra sin kamp om resurserna. Hedin et al (2006) talar om fyra olika typer av maktresurser:

1. Fysisk och psykisk kraft, energi.
2. Individuella resurser; kunskap, erfarenheter och färdigheter.
3. Gruppens makt – när individer sluter sig samman och kämpar för att nå gemensamma mål.
4. Institutionell makt – både formell, dvs lagar och myndigheter, och informell makt som är kopplad till sociala strukturer.

Denna uppdelning av potentiella maktresurser på individnivå, gruppnivå och strukturell nivå gör att begreppet makt blir möjligt att analysera på ett mer komplext sätt, både som en process samt i form av relationer mellan olika parter. En förstärkning av människors egna maktresurser är både mål och medel i empowermentprocessen. Detta kan ske via en ökning av individens egna maktresurser, men även via systemförändringar på både formell och informell institutionell nivå (Hedin et al, 2006).

Makt är enligt Kabeer (2001) förmågan att välja. Därmed hör fattigdom och maktlöshet ihop; då man inte har resurserna att tillgodose sina mest grundläggande behov blir det omöjligt att göra meningsfulla val. Hur kan man då mäta makt? Ett sätt är att studera *resultaten* av människors val. Kabeer studerar kvinnors makt i förhållande till män, och konstaterar att det finns åtskilliga problem när det gäller att mäta kvinnors makt. Ett sådant problem är: hur kan man avgöra om olikheter i resultat, achievements, beror på ojämlika maktvillkor? Ett sätt att komma undan detta problem är att endast titta på de grundläggande livsvillkoren, såsom hälsa och livslängd. Detta kan dock vara missvisande, eftersom ojämlikhet i grundläggande livsvillkor oftast är som störst i fattiga områden. Därmed missar man ojämlika maktförhållanden i mer välmående samhällen. Dessutom ser man inte ojämlikheter i andra än de mest grundläggande aspekterna, när det gäller den rena överlevnaden. Makt reduceras därmed till att handla om materiella resurser. Risker med att försöka mäta annat än uppfyllandet av basbehov är att det uppstår en undersökar-bias: att definitionen på viktiga åstadkommanden säger mer om undersökarnas egna värderingar än om de undersökta kvinnornas (ibid.).

Det väsentliga är enligt Kabeer (2001) inte vilka val människor gör, utan vilka valmöjligheter som står till buds. Ett problem är att kvinnor ibland själva gör val som är destruktiva för dem själva och andra kvinnor. Hon tar som exempel kvinnlig könsstympning, vanvård av flickebarn, valet att föda alltför många barn i strävan efter att få så många söner som möjligt etc. Många kvinnor är själva drivande i att föra dessa idéer och praktiker vidare, sedvänjor som ger kvinnor en lägre status och kringskär deras möjligheter att välja. De gör egna val som

är till nackdel för dem själva, och kan därmed sägas ha internaliserat de värderingar som ger kvinnor ett lägre värde.

Makt utövas således inte bara genom tvång och konflikt, utan också genom samtycke och anpassning (ibid.).

Resonemanget om valmöjligheter handlar därmed inte bara om vilka valmöjligheter som faktiskt finns, utan vilka valmöjligheter en individ anser sig ha. Kabeer (2001) refererar till Bourdieu och begreppet *doxa*, som innebär en kulturell diskurs som inte ifrågasätts, som tas för given och inte reflekteras över. Först när andra möjligheter, alternativa sätt att tänka, blir tillgängliga för människor, kan *doxa* övergå i ett mer kritiskt medvetande. Människor ser sig själva så att säga utifrån, med en kritisk och ifrågasättande blick.

Detta resonemang kan jämföras med Freires tal om frihet som människans livsöde, det som gör henne fullkomlig. Men frihet är något som måste erövrats och kämpas för. Förtryckta människor är enligt Freire manipulerade, de har gjort förtryckarnas tankar till sina i den kulturella invasion som han benämner denna förtryckets internalisering. Freire talar om revolution, men all förändring måste starta på ett inre plan. Först när människor börjar reflektera och kritiskt ifrågasätta den rådande ordningen, och förstå dess orsaker, kan en förändringsprocess starta (Freire, 1972).

5.3 Genus

Begreppet genus kan förstås som ett samlingsbegrepp inom den moderna könsforskningen. Historikern Yvonne Hirdman introducerade begreppet för ca tjugo år sedan och hon talar om genusystemets två principer. Den första är isärhållningens princip och den andra döper hon till den manliga normens primat. I praktiken innebär detta att de båda könen verkar inom olika sfärer samt att de anses vara innehavare av olika egenskaper, där de manliga egenskaperna ges en överordnad maktposition (Gemzöe, 2005).

Fanny Ambjörnsson (2003) talar också om ett meningssystem med två kategorier, manligt och kvinnligt, som är kopplat till makt och där vi alla placeras på ett eller annat sätt. Både män och kvinnor måste förhålla sig till de rådande genusstrukturerna och den heteronormativa ordningen. Hon menar vidare att genus är något som inte är biologiskt betingat utan kulturellt skapat och därmed föränderligt. Människor skapar sig själv via upprepade handlingar, det vill säga man gör genus, sett ur ett poststrukturalistiskt perspektiv som Ambjörnsson anser sig tillhöra. Ett annat begrepp som hon nämner är heteronormativitet, som innebär att ett visst liv, läs en viss sorts heterosexuell parrelation, är normen. Detta genomsyras på flera nivåer i samhället såsom i lagar, strukturer, relationer och handlingar, heterosexualiteten utmålas som det rätta och lyckade livsvalet (ibid.).

Det finns även hierarkier mellan män, i form av klass, etnicitet, sexualitet osv. Maskulinitet är, liksom femininitet, en del av genusystemet. Man kan enligt Connell (2003) inte tala om *en* maskulinitet. Det finns däremot en *hegemonisk maskulinitet*, som alla män tvingas förhålla sig till på ett eller annat sätt. De kan försöka leva upp till den, protestera mot den, förkasta den helt, men det går inte att vara oberörd. Denna hegemoni innebär inte bara mäns överordning i förhållande till kvinnor, utan också ett system av dominans och underordning mellan olika grupper av män. Connell menar att våld och underkuvande inte behövs då hierarkin betraktas som legitim. Enligt honom är manlig våldsutövning, såsom kvinnomisshandel, ett tecken på en kris i genusstrukturerna (ibid.).

McFadden (2001) går till angrepp mot de afrikanska och europeiska forskare som hävdar att genus och feminism är västerländska begrepp som inte kan appliceras på den afrikanska kontinenten. Västerländska forskare konstruerar därmed Afrika, och i synnerhet afrikanska kvinnor, som exotiska ”andra” vars kultur är intressant för dem att studera och väsentlig att bevara intakt. Konsekvensen av detta synsätt blir att afrikanska kvinnor inte kan vara feminister, och därmed, i den orörda kulturens namn, inte tillerkänns samma rättigheter som västerländska kvinnor har kämpat för och vunnit. Synen på genus, patriarkat och feminism som västerländska begrepp finns enligt McFadden främst hos vita, europeiska feministiska forskare, men även hos svarta afrikanska män, som inte vill dela med sig av makten till kvinnorna. Liknande uppfattningar finns även hos en del afrikanska feministiska forskare, som en protest mot den västerländska hegemonin. Om åsikten att traditionella seder och idéer är värda att bevaras, även om de innebär att kvinnors och flickors mänskliga rättigheter kränks, skriver McFadden:

“Well, my position is that that is total hogwash. Such people do not have to live under these so-called ‘appropriate’ customs and if they did they would change them as they did when such backwardness prevailed in Europe. Why is it culturally appropriate for African women to be treated as less than human; for inhuman and barbaric patriarchal practices to be perpetuated because it applies to Black women? If white women love these customs so much, why don’t they re-invent them in their European societies and enjoy them there instead of bothering us with their nonsense about ‘preserving our authentic cultures’.

Most African women, given the choice, would opt for a modern, dignified life, with education for themselves and their children, with tap water and a school in close proximity; with choices on what contraceptives to use and how many children to have; with electricity and a safe, aesthetically pleasing home to live in, and with the right to be an autonomous individuals who can relate to other humans through systems and choices which fulfil them as persons and as part of their communities.”

(McFadden 2001, s.69)

5.4 Vår begreppsliga referensram

Liksom McFadden menar vi att det finns en global diskriminering och förtryck av kvinnor, och att frågor om genus och feminism kan appliceras överallt. Kvinnors liv och valmöjligheter begränsas i varierande grad över hela världen, det är bara uttrycken som skiljer sig åt men principerna är desamma. Vi har inte mycket till övers för den extrema postmodernism och kulturrelativism som menar att det är omöjligt att, exempelvis som västerländsk forskare, applicera genusbegreppet på främmande kulturer. Vår övertygelse är att det finns mer som förenar oss människor än som skiljer oss åt; kulturella skillnader är enbart detaljer. Vidare menar vi att det patriarkala förtrycket är en faktiskt existerande realitet, inte en postmodern konstruktion. Att vi alla lever under det ”heteronormativa trycket” är något som vi också instämmer i till fullo. Detta menar vi i sin tur kan försvåra för människor som vill bryta sig ur de snäva ramar som lämnats inom heteronormativiteten och kan således försvåra empowermentprocesser.

Empowerment innebär enligt vårt sätt att se det att verklig förändring endast är möjligt om de som berörs av förändringen är delaktiga. Empowerment handlar om att bestämma över sitt eget liv, varför verklig empowerment måste komma underifrån. Detta är en utmaning när det gäller allt socialt arbete, inte minst när det gäller bistånd.

När det gäller maktbegreppet ansluter vi oss till Hedin et al och framförallt deras syn på makt utifrån flera nivåer, individuell- grupp- och strukturell nivå. Detta innebär i sin tur att vi

lägger större vikt vid det som Kabeer kallar den positiva aspekten av makt. Det handlar om individens förmåga att välja och påverka sitt liv och aktivt delta i samhället. Denna maktaspekt är vår huvudfokus, men det innebär inte att vi blundar för de mer negativa aspekterna av makt, såsom förtryck och strukturell makt, som kan utgöra hinder för frigörelse.

5.5 Uppsatsens fortsatta disposition

Vi inleder undersökningens andra del med ett kapitel som behandlar vårt resultat och vår analys. Först ger vi en kort beskrivning av informanterna, och har därefter delat in materialet i olika rubriker som vi anser speglar intervju – och observationsmaterialet. Då våra teman i intervjuguiden är genus, makt och empowerment kan det tyckas vara logiskt att presentera materialet utifrån denna uppdelning. Dock fann vi att detta inte lät sig göras så lätt då dessa teman är sammanflätade. Därför kommer det att ske en viss överlappning, exempelvis då vi ställde frågor om makt hände det att informanten kom in på ett annat ämne. Vi varvar vidare citat från olika informanter, för att framhålla de olika temana snarare än de olika personerna. Efter presentationen går vi in på djupet hos våra informanter och analyserar mikroföretagandets betydelse för dem som individer. Därefter vidgar vi perspektivet från individen till organisationsnivå där vi gör en analys av materialet utifrån organisationens roll i empowermentprocessen samt möjligheter till inflytande. I ett eget **avsnitt** behandlas genusaspekterna och slutligen låter vi informanterna delge oss sina framtidsvisioner. Därefter behandlas undersökningens slutsatser i kapitel 7. Avslutningsvis för vi en diskussion kring våra slutsatser samt ger förslag till vidare forskning i kapitel 8.

6. RESULTAT OCH ANALYS

Våra informanter kommer från enkla förhållanden och ekonomin är det kanske största hindret på deras väg mot självförverkligande. De har stora resurser i form av erfarenhet, mental styrka och färdigheter. De har startat sina företag på egen hand, utan hjälp av organisationen. GSDT underlättar mikroföretagande genom att upplåta lokaler och erbjuda en kurs i mikroföretagande. När det gäller empowerment på strukturell nivå, upplever informanterna i stor utsträckning att möjligheterna till inflytande är begränsade. Däremot anser merparten av dem att kvinnor och män har lika stora möjligheter, och flera anser till och med att kvinnor har mer makt än män, både i den privata och i den offentliga sfären. De tecknar också en övervägande positiv bild av framtiden, både för sin privata del, för Kayamandi och för hela landet. De har alla stora planer och visioner inför framtiden och vill expandera både för sin egen skull och för att kunna hjälpa andra.

6.1 Informanterna

Vi har intervjuat totalt fem personer, varav tre kvinnor och två män som alla driver mikroföretag. De driver sina företag inom skilda områden såsom inom restaurangbranschen och turistnäringen i form av bland annat skrädveri, home-stay och catering. Intervjupersonernas åldrar varierar från 27 till 63 år. De har tidigare arbetat inom vitt skilda verksamheter innan de startade sina egna företag och utbildningsnivån varierar bland informanterna. En av informanterna har inte gått i skolan, medan de övriga har mellan sju och 12 års skolgång. Även bakgrunderna skiljer sig åt; endast en av intervjupersonerna är född och uppväxt i Kayamandi, de övriga kommer från olika delar av Sydafrika. Detta tror vi speglar Kayamandis befolkning bra, eftersom Kayamandi är en kåkstad med ett stort inflöde av folk utifrån. Vi gör dock inget anspråk på att de är representativa för Kayamandi som helhet, men det faktum att de har varierande kön, åldrar och bakgrunder hoppas vi ändå ger en bredare bild. Flera av informanterna beskriver utförligt sin bakgrund och sina liv, dessa beskrivningar är ofta präglade av fattigdom:

“I grew up in a very poor family, but in that poor family, there was love.” Rose

“I’m the one who never gives up, you know. I had the time, when my husband passed away, oh I was struggling a lot. And I had this girl who must go to school every day, and I got to give her money and then sometimes I gave her my last money, and then I say something to her: you know maybe, I don’t know what we’re going to eat tonight, but the Lord is going to provide for us. I’m always hoping for that. I’m always hoping he’s there for us. And then sometimes you just see, there’s bread, there’s tea, and then we just eat, bread and tea, you see.” Patricia

“I’ve been living in the house opposite. It was only a 2-room house, so when I had my... 2-3 children, it was difficult, because there’s no spare room for them to go and sleep. So they were all sleeping on the floor, I had a mattress, and then they sleep on the floor, and then me and my husband, we sleep in the bed, and it wasn’t quite a big bed like this, it was a smaller one. But we had to make ends meet because we can’t get a house anywhere. So we were staying there and then in 1984 I got this house. But it was not big like this, it was just a 3-room, so it was better than the 2-room. And then it had electricity also, that one didn’t have electricity.” Valerie

6.2 Att starta eget – en väg till frigörelse?

Stolthet och självständighet är ord som kommer upp under samtliga intervjuerna när intervjupersonerna berättar om sina företag. Samtliga intervjupersoner startade sina företag helt på egen hand, utan vare sig finansiellt eller annat stöd från GSDT. Rose blev änka redan vid 35 års ålder. Hon berättar om det hårda arbetet som krävts för att nå dit hon är idag:

“So that’s when he died, I said I’m on my own, I’m looking at myself now, where I am you know, ten years back you know, and I said to myself, /.../ I’ll make it. By working hard, by working three times the shift and everything, trying to make it up you know, but I said to myself I’m proud of it, you know...”

Liknande tankegångar kännetecknar Franks historia, där han insåg att det skulle krävas en hel del uppoffringar för att driva en egen rörelse. *“.....And then I decide, now let me start my thing, but it is gonna be slowly, I am going to sacrifice, I am not gonna earn wages, but one day I am gonna be somewhere”.*

Han känner dock att det är värt uppoffringarna genom att i företaget är det han själv som får skörda frukten av sitt eget slit, inte andra: *....“I want to play with ideas and make different things...and then by the end of the day, the people that I work for, they get credit for it by the end of the day, that is the thing, yeah.....”* Så för honom betyder det mycket att ha sitt eget företag efter ca 30 års arbete för andra.

Patricia startade sitt första företag strax efter det att hon blivit änka. För henne var företagandet ett sätt att komma hemifrån och träffa folk, en bot från ensamheten. Hon är den äldsta av informanterna, 63 år, men hennes magra pension räcker inte långt. Hennes berättelse vittnar om stor initiativkraft, och hur viktigt det är att inte drabbas av hopplöshet utan att kämpa vidare för att klara sin försörjning:

“...when you want to make ends meet in your home, you go and look for something, you don’t just sit there! And then think, maybe the job is going to come to you. No, you must go and make means!”

So you are doing all this kind of craft?

“Yes, I’m doing all the kinds of craft, I can learn from the people, you see. And then now I enjoy it. I can’t now even sit at home; it’s getting so lonely when I’m sitting. Maybe the daughter is not here, and then I’m all by myself and then I thought, ah, let me go and sit there. Every day I’m there. Every day, from Monday to Friday. And then Saturday, I’ve got to clean the house and do my washings and all that, and then on Sunday I go to church.”

So you have two businesses that you run all by yourself?

“Yeah, I’m running them all by myself, without any help from anybody, and I’m just going stronger and stronger and stronger/.../”I’m this old but I’m going strong, and doing the things, you see. You mustn’t just sit there and think maybe the things are going to come to you.”

Hon beskriver också de största svårigheterna med att driva sina tre företag:

*“Jürgen (styrelserepresentant från GSDT, författarnas anm.) knows me. I just say, I don’t care. Because, I told him the other day, I’m not going to be a window dressing for you.”
You told him?*

“Yeah, I told him. Because you wanted us to be window dressing, and then you want all the tourists to come and see, then... as if, maybe, everything is going alright. It’s not going alright Jürgen, we get a lot of struggle, we have no husbands...”

*“And that’s another thing I want empowerment about, to make my business, to be able to... ”
To be sustainable?*

“To be sustainable, yes.”

Makt och empowerment handlar om att kunna välja, men för att ha valmöjligheter krävs det att de grundläggande behoven är uppfyllda. Annars blir tillvaron bara en kamp för försörjning och det blir inte fruktbart att tala om valfrihet. Materiell fattigdom är alltså ett hinder för empowermentprocessen (Kabeer, 2001). Det är just det som Patricia talar om när hon säger att hon vägrar vara ”skyltdocka” åt organisationen för att visa upp ett snyggt ansikte utåt, när ekonomin i själva verket inte alls går ihop för hennes små företag.

Även en annan av våra informanter ger uttryck för hur svårt det är att få sitt företag ekonomiskt stabilt:

“..it is growing slow capitalwise, sometimes you have to buy raw material/.../ and then you have to rent here and you have to maintain your hours, you have to buy electrics....and then always stay there....” John

Empowerment handlar om att ta kontrollen över sitt eget liv och använda sina resurser på det sätt man själv vill. Människor kan, enligt Hedin et al (2006), möta på olika typer av svårigheter vilket hindrar dem från att utnyttja sina resurser. Fattigdom är ett sådant hinder. Våra intervjupersoner är alla människor med stora resurser i form av fantasi, kreativitet och handlingskraft, de har alla olika kompetenser, men det som hindrar dem från att uppnå sina mål är brist på pengar:

“...there’s a lot of people here in Kayamandi who are struggling, like as I told you before that, really we are struggling about money. The main problem that we have here is about money, you see, you have a vision, you have the experience to do a job, you have a lot of ideas how you are going to start your business, but the problem is going to be the capital.” Valerie

John har hållit på med hantverk i hela sitt liv och han är rädd att hans kunskap ska dö med honom och vill därför lära upp unga:

“I want to teach the youngsters, because I got experience of this work and I can teach them very well, but I don’t want when I die, I die with my knowledge.”

Frank berättar, när vi frågar vad det betyder för honom att driva sitt eget företag, att det är roligt men samtidigt hårt arbete. Han menar också att restaurangen inte bara är betydelsefull för honom personligen, utan för Kayamandi:

“It means a lot, like I said earlier it’s very hard work, and a lot of people are supporting me and say I must keep /.../ go for it, because it’s a great idea, most especially for the township, and it’s also with the nice view, and it’s very rare to find something like this in the townships, you know, and that was also my main focus, to do something different in the township, because in the townships you’ll find spaza shops, you’ll find shebeens very dominating. You’ll find also like taxi rent, informal food settlements, something like that... so I said, why don’t we

introduce wine in the township, introduce food, where you can sit down and eat, bring your family if it's possible /.../ so I'm enjoying myself here, a lot. /.../ I have to be here, let's say from 10 till 12 in the evening, you know. So it's also hurting me on the other side, I'm not really with my family; I only have one day with my family."

Kabeer (2001) nämner att verklig empowerment måste ske på både individuell, institutionell och strukturell nivå samtidigt. Mikroföretagande kan vara utvecklande, dels för den enskilda individen, men även fungera frigörande för samhället, som Frank ger uttryck för ovan då han även har sin communitys bästa för ögonen. Han uttrycker en stark vilja och ett mål att förbättra kåkstadens dåliga rykte. Vi menar att detta kan vara stärkande för alla som bor i Kayamandi då det kan bidra till en känsla av stolthet för sitt område. Frank har tagit som sin informella uppgift att ta hand om volontärer och även vår grupp. Han anordnade diverse evenemang på restaurangen, till exempel en välkomstmiddag med underhållning. Vi kände oss alltid väldigt välkomna och upplevde att han tog sig an oss och fanns där för frågor, mat och service av allehanda slag. Detta är något som vi uppfattade som marknadsföringsstrategier för att få människor att känna sig välkomna och att trivas i Kayamandi.

Valerie beskriver känslan av att få utöva sin passion, trots de ekonomiska svårigheter som hon ställs inför:

"I was working before, in four different places. The one it was a winery, I decided to quit there /.../ And then I said it's better to go to the sewing training, because my passion is in sewing. I like sewing, and even now, it's just like a hobby to me. I enjoy every moment, even if I fall asleep and someone comes and knocks in my house and says; 'Valerie, can you please come and help me with this thing?' I just wake up and I don't ask any question, because I like sewing, really. So, I started my business at home."

By yourself?

"Yes. From there I said to myself, oh my God, I don't have enough money to buy the products and to help my business to grow. And now I must borrow money from my husband, I must use the money from my house to buy some material and start."

Vi kan här dra paralleller till Freire (1972) som talar om människans ontologiska kallelse. Att följa densamma innebär att man som människa gör det man innerst inne vill och använder sina resurser optimalt, självförverkligande om man så vill. Här kan vi se att flera informanter vågar följa sin innersta drivkraft trots många yttre svårigheter.

"You know, since I was working, for the first time when I started my job, I was working at a winery. And I noticed that I make a lot of money – for other persons. And I don't even like this job. And I don't even like to be dependent, you see, really I don't like to be dependent. I like to be my own boss." Rose

Hedin et al (2006) menar att empowerment är en process där det inte är målet som är det viktiga, utan vägen dit. Kabeer (2001) anser att empowerment delvis handlar om hur resurserna är fördelade i ett samhälle, men även hur människor får tillgång till resurserna. Även om du som anställd har en inkomst innebär det att du jobbar för någon annan och därmed inte är helt självständig. Trots att mikroföretagarna har knappa ekonomiska resurser så har de ändå en känsla av värdighet och självbestämmande. Pengar är viktigt, men empowerment och makt rymmer så mycket mer än bara ekonomiska resurser. Det finns många olika typer av resurser, både mänskliga, materiella och sociala (Kabeer, 2001). Det salutogena perspektivet fokuserar på de resurser människor faktiskt har (Hedin et al, 2006).

Pengar är något som våra informanter lider stor brist på, men däremot ser de många andra möjligheter och gör sitt bästa för att ta tillvara på dessa.

“I’m still struggling to have money but I just said ok, I need money, but I mustn’t just put money in front of my eyes, I must focus on the opportunities, you see. Yes, I do need money, but first I need the opportunities, I must find and do the research as much as I can...” Patricia

“I’ve learned also in the MBA that, you know, with education, you always learn something. And you must never run away from the education that is what I learn in my life that...I’m always going, if there’s education I go because I know, I’m going to pick up something that I did not have.” Rose

Sammantaget ser vi att mikroföretagandet på flera sätt kan vara en källa till ökad självständighet. Det finns åtskilliga hinder, främst ekonomiska, men informanterna för en pågående kamp för att övervinna dessa. Empowerment är en ständigt pågående process och inte ett statiskt tillstånd och att ha sin egen rörelse inspirerar många av informanterna att kämpa vidare. Trots de ekonomiska svårigheterna lockar friheten att få bestämma själv och utöva det man brinner för, detta får informanterna att ständigt söka nya alternativ och vägar.

6.3 Organisationens betydelse

Organisationen tycks inte ha haft en avgörande betydelse för någon av intervjupersonerna när det gäller företagen, utan de har startat sina företag utan organisationens hjälp. Däremot erbjuder organisationen en kurs i mikroföretagande, samt tillhandahåller lokaler till en överkomlig hyra i Ikhaya Trust Centre. Samtliga företagarna har åtminstone påbörjat kursen i mikroföretagande som centret erbjuder, även om flera inte har slutfört den. Omdömena om kursen har överlag varit positiva bland informanterna. De anser också att organisationen har bidragit med en hel del för Kayamandi.

“The Ikhaya Trust, it’s good to work around, because they’re also on the other side doing very good things like, they have school project, /.../ the education programs, the after-care which is very good for the community, /.../ also the music projects, you know, things that we didn’t really have in the community, and now we are busy trying to get the amphi-theatre to be nice and fixed, so that we can have shows in the evening, in the winter, anytime you know because I’m very... I like to organize things, so that people can enjoy themselves.” Frank

Patricia menar att organisationen inte har betytt någonting för henne. Hon är missnöjd med att hon och flera av de andra småföretagarna inte får något ekonomiskt stöd från centret:

And you don’t think the organization and the trust have been of so much help for you because you started your business anyway?

“Yeah, I started without them. Even the others, they started their businesses without them, with their own money, and we didn’t even get a sponsor from town.”

You didn’t even get any financial help?

“Nothing, nothing at all.”

“I think it doesn’t mean a thing to me, because we don’t even get help from them. They don’t give us anything. They just say, ‘you must go on working, then you must expose yourselves to the public’, and all that. But when you’ve got nothing...”

Ovan är återigen ett exempel på att utan materiella resurser är det svårt att tala om empowerment. Det krävs att basbehoven är uppfyllda och att det finns pengar att investera. Patricia är trots detta positiv till kursen i mikroföretagande, som hon nämner spontant, utan att vi frågar henne. Hon anser att hon har lärt sig mycket på kursen. Valerie anser också att kursen har varit betydelsefull för hennes företag:

“Then, after 4 months, they told us that ok, there is a training course for businesses, the micro MBA. I decided to go there. It’s where I learned a lot, it’s where I started to know how I was going wrong.”

Valerie tycker, till skillnad från Patricia, att pengar inte är något som organisationen bör bidra med, även om hon liksom de andra har haft stora ekonomiska svårigheter:

“...the reason why there was this Trust Centre is to help people of Kayamandi to develop, it’s to assist where they came, not financial but at least in terms of knowledge, they will assist us, as much as they know, you see.”

Informanternas varierande inställningar till organisationens roll kan ha skilda orsaker. Dels kan vi se att de har olika syn på vad organisationen bör bidra med. Patricia berättade att en kvinna som tidigare var anställd på centret brukade ge dem 100 rand (ca 90 SEK) i veckan för att köpa material till sitt hantverk, hennes åsikt kan ses i ljuset utav detta. Till saken hör också att den verksamhet som hon bedriver inte lönar sig. En som vi ser det annan orsak till deras skilda uppfattning kan härröras till bristen hos GSDDT att kommunicera sin roll. Empowerment handlar inte enbart om att tillhandahålla ekonomiskt stöd, då risken finns att man hamnar i en beroendeproblematik som försvårar verklig frigörelse. Empowerment handlar om att bryta mönstret med över- och underordning i mänskliga relationer (Hedin et al, 2006). Vi menar att ekonomiska bidrag riskerar att befästa dessa relationer då givaren befinner sig i en maktposition gentemot mottagaren. Valeries synsätt skiljer sig från Patricias, kanske delvis beroende på att hon har en rörelse som bär sig och således har möjlighet att se på saken från ett högre perspektiv. Även John är positiv till organisationen, speciellt sedan Jürgen började arbeta där, då tycker han att en negativ trend vänt:

“Jürgen is starting to pull it up now. There are a lot of opportunities coming up and also he wants to rebuild this place again/.../...he wants to renovate it, to make it a little bit bigger and also the theatre...”

John nämnde ett flertal gånger för oss hur välutbildad Jürgen är och vi ställer oss lite tveksamma till vad vi uppfattade som beundran från hans sida. Internalisering av förtrycket kan innebära en alltför stark tilltro till den härskande gruppens kapacitet, vilket får till följd att man förringar sina egna förmågor (Freire, 1972).

John pratar även mycket om de möjligheter som en ombyggnad skulle innebära då han vurmar för att även funktionshindrade skall få det bättre i Kayamandi. *“I am also looking for disabled people... because they are also people... they have their opportunities”* Han ser potential i att undervisa dem i olika sysslor utefter deras egen kapacitet och ser mycket positivt på en renovering som ökar tillgängligheten i byggnaden.

Rose menar på frågan om vad organisationen har betytt för henne:

“It means a lot of the big things, you know. Because I’m very proud of it, you know, and seeing that, the black people in the township are doing it for themselves, you know. They are striving, they are doing no matter what, how difficult it is to get there, but they are doing, we are building, you know, and building something, it’s not easy, you know. It’s a lot of sacrifices and a lot of... taking in. It’s a lot of... energy, you know. Some other times a positive energy, some other times a negative energy, but focus on the positivity, and say that I wanted to get there, I wanted to be there.”

Hennes uttalande visar en känsla av gemenskap med sitt folk och sitt samhälle. Detta ligger i linje med Hedin et al (2006) som talar om fyra olika aspekter av makt och där en av dessa innebär styrkan i att organisera sig i grupp med ett övergripande och gemensamt mål.

Vi kan se att organisationen befinner sig i en uppstartsfas och detta är viktigt att ha i åtanke då vi frågar informanterna. Mycket av det som anses negativt kan också helt enkelt ha sin förklaring i brist på erfarenheter och det faktum att det tar en viss tid att jobba upp en organisations stabilitet. De allra flesta anser att byggnaden rymmer stor potential i form av tillhandahållande av lokaler samt att centret fungerar som en samlingsplats för olika möten och evenemang. Alla är vidare positiva till kursen i mikroföretagande som erbjuds. En viss kritik framförs dock från en av informanterna om att organisationen inte ger tillräckligt med ekonomiskt stöd.

6.4 Inflytande

Sydafrika har genomgått 50 år av apartheid, där de vita hade den politiska och ekonomiska makten medan svarta och färgade levde i fattigdom och förtryck. Freire (1972) menar att den härskande eliten inte alltid lutar på folket, även om de inte vill vara förtryckare utan menar väl kan det bli fel. Även om det finns personer ur eliten som vill arbeta för människors frigörelse, kan resultatet bli ett annat då de inte har lärt sig att lyssna på folket. Därmed sker ingen verklig förändring. En verklig förändring utgår alltid från folket. Hedin et al (2006) anser att verklig empowerment måste utgå från dem det berör, eftersom empowerment handlar om att låta de ohörda göra sin röst hörd. Det räcker inte med att mena väl om man handlar över huvudet på folk man vill hjälpa, då blir det bara välgörenhet. Empowerment är en process där vägen är lika viktig som målet. Informanterna, eller med Freires terminologi folket, är missnöjda med detta vilket framgår gång på gång under flera av intervjuerna.

*Do you feel that the trust will listen to you; do you have any communication with the trust?
“We do have, but sometimes they don’t pay attention to what we say. They just listen and listen; ‘okay, okay, we heard...’ And then they never do a thing after that.”* Rose

“...I mean this is my neighbourhood, I grew up in the same street with the Trust, but I never had it from my house that there was an invitation not about this place to the local community around nearest, so we never really get invited you know so.../.../ I told them if they don’t let me in here we gonna mobilise something and they must gonna close it.” Frank

Det verkar dock inte vara den entydiga uppfattningen bland informanterna för på samma fråga svarar en annan av dem följande: *“Yes, yes, when I got my feelings, I can explain them and they are listening after...”*. John

Under de möten som vi deltog i uppfattade vi att Jürgen, en av få vita personer i sammanhanget, var en person som alla lyssnade på och som satte agendan på mötena. Jürgen är den ende styrelsemedlemmen från GSDT som är i Kayamandi på centret regelbundet. Dels

tycks människor se honom som en auktoritet, och dels verkar han vara en ledargestalt. Rent fysiskt är han närmare två meter och hans sätt att tala, uppträda och hans kroppsspråk utstrålar en stor auktoritet. Vidare ska man inte glömma att han faktiskt tillhör styrelsen och därmed har tillgång till och beslutanderätt över de pengar som ska fördelas. Med andra ord finns det anledning för företagen att hålla sig väl med honom. Vi ser att han har ett stort engagemang, men vi kan inte undkomma känslan av att han har en inställning i stil med att ”de måste lära sig”. Detta har han också uttalat högt för oss, då vi i ett enskilt samtal med honom resonerade kring kulturella skillnader och han påtalar vikten av att mikroföretagen måste lära sig att konkurrera om kunderna. Detta kände vi var ett ganska okritiskt förhållningssätt från hans sida i att överföra ett marknadsliberalt tänkande till en kontext som inte har den traditionen lika förankrad som exempelvis västvärlden. Vi uppfattade att han blev konfronterad på mötena av en kvinna, som har en framträdande roll i SGC. Hon var kritisk till att hon som representant för SGC inte blivit inbjuden till GSDT: s styrelsemöten. Tanken är att en representant från SGC skall vara med vid dessa möten, men här har det alltså brutit. Makt kan finnas på olika medvetandenivåer, från en helt omedveten nivå till öppen konflikt. (Hedin et al, 2006). Vi kan här dra paralleller till denna syn på makt som en konflikt mellan olika intressen som kan vara mer eller mindre öppen. På mötet upplevde vi att intressekonflikten skedde på ett medvetet plan. Detta är en förutsättning för förändring av de rådande maktförhållandena. När de finns på ett mer dolt plan är förändring svårare att få till stånd.

Det finns också kvarlevor av apartheidtiden som allvarligt försvårar en empowermentssituation, en slags uppfattning om att svarta skulle vara mindre intelligenta, som informanterna givetvis inte håller med om, men ändå måste förhålla sig till:

”But black people they are not...they used to say that they are stupid...but they are not stupid...but there was the apartheidregim, but things are starting to get up now, because now they are starting to say no, but people they are not stupid”. Frank

Rose fortsätter vidare på samma tema, där hon menar att trots att de svarta har byggt upp landet så saknas ibland självförtroendet:

”...because our black people they have skills/.../ Black people are having a lot of things, you know. But they are trying, and you could see those bridges and everything, but it's built by them, but because they don't have the money. And they think that, it's...you know I can't go.”

Förtryck är inte bara öppet utan kan också finnas internaliserat i människor generation efter generation. Om man får höra tillräckligt många gånger att man är mindre värd tar man det till sig och tror på det och därmed är förtrycket internaliserat för att använda Freires (1972) terminologi. Han menar att all förändring måste starta inifrån, i en process som han kallar medvetandegörande. Det är enbart de förtryckta som kan verka för sin egen frigörelse. Empowerment handlar inte bara om vilka valmöjligheter människor *har*, utan också vilka valmöjligheter de *upplever sig ha*. Bourdieu använder begreppet doxa för att beskriva de sanningar vi tar för givna och inte ifrågasätter. Först när människor blir medvetna om doxa, kan de se kritiskt på och förändra sitt synsätt, och därmed sin situation. (Kabeer, 2001) Om människor uppfattar sig själva som svaga och fattiga, och om de inte ser någon möjlighet till förändring, blir en förändring omöjlig. Vi ser dock att våra informanter har denna medvetenhet och kritiska blick, att de ser sig själva och den svarta befolkningen från ett högre perspektiv och resonerar kring detta i intervjuerna. På det viset menar vi att en bra bit på vägen till förändring redan är uppnådd.

Det tycks som om det främst är sättet föreningen som startade på som har väckt missnöje, eftersom invånarna i Kayamandi inte tillfrågades eller inbjöds. Därmed kan föreningen liknas vid ett elitprojekt snarare än en mobilisering underifrån.

“You know, I want to tell you that: from that year when we started, there was nothing going on with the trustees and us. They just came and tell you you have to do that and that and that, and then...”

They came from outside and had their ideas?

“Yes, so they never asked anybody, you got your own ideas or something, so we didn’t worry about them...”

“They renovated the place and then they took over and they just sit there, and then they expect you to rent, without letting you know about nothing.” Patricia

“2005 we were funded by ... Canada. And we never knew how much it is. And as people who are working at the centre, we should know...” Valerie

“In the Trust, there were people here that were...we call them here ‘stumbling blocks’ you know, because the community people they didn’t know about this place, it was like behind decisions and then we just saw this place was renovated and then they call it whatever they call, they never really go to the people and tell them this is what we are doing, but I said to myself when I come her I’m gonna break that ice /.../ because some people they didn’t really know what is this place about, and they thought it is only for tourists, but ever since I came here I introduced live performances, put the pamphlets around, I did a launch, I invited local people to come, so that they can know this is our community centre, it’s not just for certain people. But now, people I think they know, and now they can also come to the Post office or they can come to ask any questions to the reception or anything from me as well so I think.../.../ although that there are still a little bit of difficulties and we also see the Trustees, that they are not really functioning because we never saw them here and there are things that needs to be done...” Frank

“I want to say this: I mean, since the new management has taken over, there has been a lot of improvement, /.../ but before it was just a block and you know, you don’t belong, you know...we have knocked on the closed door. /.../ But now it’s open to everybody to come. Which is a very nice thing, which the centre was built for. /.../there was a time that I said: this centre, I know that it’s not for you. And I was very very angry, I said: it’s not. I mean... I say I know, but you are really making me angry. /.../ It was not opening up to the people.” Rose

På senare år har supportgrupper startas där exempelvis mikroföretagare har ett forum för diskussion och organisering. Detta skedde på initiativ av FIF, som krävde det som en förutsättning för finansiering. FIF har således idén om empowerment där människor måste ha inflytande över beslut som rör dem själva (Hedin et al, 2006):

“The Support Group now it’s the homestay mamas, it’s the crafters, it’s the tour guides, it’s me, it’s the music project... so now we are trying to know exactly about the Trust and who’s the Trustees and where... because a lot of people are complaining about the funds that are coming here...they are not really coming to the people /.../ so we are trying to know where do the funds come from, what they gonna do with the funds and who is benefiting from those funds and also we want to /.../ get close to the Trustees...to work with them and to see what exactly they have planned for each and every year you know, /.../ the managers who are

appointed from somewhere, then come to manage here, and you never really see them sometimes, you know. You only see the person for... once a week and it's a lot of money, so people are getting very sceptical with those kinds of things, you know..." Frank

Att träffas i grupp för att ventilera sina åsikter och framföra krav är en av de fyra maktaspekterna Hedin et al (2006) talar om. Fortfarande är vissa av intervjupersonerna missnöjda och upplever en brist på inflytande, speciellt när det gäller ekonomin:

"You know they're still controlling what to happen you know, they don't really approach us, 'ok now we have this plan, what do you guys think', you know. So, some people they feel that we are very left behind and people they get very angry with that, and a lot of the old ladies that I'm working with here in the committee, they are very angry with a lot of things you know." John

Internalisering av förtryck kan ta sig uttryck på olika sätt och kan innebära att man istället för att samarbeta börjar anta ett förtryckande beteende gentemot varandra. En av informanterna uttrycker att han har blivit offer för andras avundsjuka och missunnsamhet, exempelvis då han försöker förmedla de kunskaper han tillägnat sig på olika kurser, och detta istället har uppfattats som skryt.

"When you go to them to show them they took it another way, as if you think that you are cleverer than them.../.../ Jealousy is a main, main problem." John

Eftersom vi bodde hemma hos en av mikroföretagarna förstod vi ganska snabbt att en del avundsjuka och irritation förekom företagarna sinsemellan. Bland annat var detta relaterat till att vissa hade bristande närvaro på möten, men inte minst handlade avundsjukan om vem som skulle bli vald, eller bortvald, till att delta i utbytesprojektet i Sverige. Som en av deltagarna uttrycker det:

"There's big competition and I say that; we're fighting for the bone which does not have the meat /.../ that is those conflicts, you know when children are growing up hungry. There's no food at home I know, they're always fighting each other because there...there's nothing!"
Rose

Det här hänger förstås också samman med fattigdom: när man kämpar för att få sitt företag att gå runt och när det är brist på kundunderlag, kan man förstå att solidaritet och samarbete ibland inte fungerar. Rose liksom flera andra informanter pratar om problemet med att få folk att komma till Kayamandi, vilket delvis beror på att kåkstaden har ett rykte om sig att vara en farlig plats. Stellenboschborna vågar sig inte dit och inte många turister hittar dit heller. Rose berättar om ett tillfälle då ett par vita studenter, som bodde hemma hos henne, blev rånade. Hon är trött på att se förstasidesrubriker i Stellenbosch' dagstidningar om brottsligheten i Kayamandi, medan ett rån i centrala Stellenbosch blir en liten notis mitt inne i tidningen. Hon berättar hur hon bjöd in ett antal vita företagare som hon träffar regelbundet hem till sig, men ingen vågade komma:

"I said, how many people have made the challenge of coming to Kayamandi? /.../ But Kayamandi, there's so many things, good things that are happening in Kayamandi, you've never heard of. /.../ But you never even go around to look for it, you always look for the bad things. If you are looking for the bad things, you'll find it. If you're for good things, you'll find it."

Vi menar att det blir en ond cirkel, då orättvisor och fattigdom leder till ökad kriminalitet, som bidrar till att försämma ryktet ytterligare, vilket i sin tur upprätthåller de ojämlika förhållandena. Vi anser att mikroföretagarna och de andra invånarna i Kayamandi gör vad de kan för att marknadsföra sig och förbättra levnadsvillkoren i sitt samhälle med de resurser de har, men det krävs också att de vita invånarna i Stellenbosch ändrar sin inställning. Precis som Midgley (2007) menar så skapar ojämlika maktförhållanden kriminalitet och andra sociala problem. Detta är, anser vi, ännu ett hinder för empowerment. Vi instämmer även med Kabeer (2001) angående att empowerment måste ske på den strukturella och institutionella nivån, det räcker inte med den individuella nivån. Hon pekar särskilt på hur makt och resurser är fördelade i samhället.

6.5 Kvinnor, män och makt

Vi vill med denna uppsats lägga ett genusperspektiv på empowerment och mikroföretagande. Mycket har hänt i Sydafrika när det gäller jämställdhet, men landet har en lång väg kvar att gå. Forskning visar att kvinnor i Sydafrika visserligen åtnjuter samma formella rättigheter som män, men att verkligheten ser annorlunda ut. (Goetz & Hassim 2003, Hassim 2003, Nyamu-Musembi, 2006)

I'm a little curious also, what have you done before in your life, what have you been working with, and what is your education also?

"My education is... it's a pity, but when I was at home - I wasn't married yet - my father didn't want to educate a girl. /.../ because he said, a girl, you can educate them; they come back with their diplomas: two eyes, two feet and two legs. You know what that is?"

No?

"A child. /.../ he stopped us to go to school when I was in standard 7 /.../ and then after doing the standard 7 I got married, came and stay here, and then I wanted to go further with my studies but I couldn't. Because I was having child and child and child and then we got to take care of these children. And then you know men, uh, those are people that you can't understand. Really, because why I say so; he promises me he's going to take me further, with the schooling and all that /.../ and then he never did." Patricia

Patricias berättelse får illustrera hur kvinnors möjligheter har kringkurits. Hon är, överraskande nog, den enda av informanterna som menar att män har mest makt, både i samhället och i hemmet. Av de övriga informanterna anser två att män och kvinnor är relativt jämställda, medan två menar att kvinnor har mest makt.

Många av landets mikroföretag drivs av kvinnor, och man kan tänka sig att betydelsen av att driva sitt eget företag kan ha olika betydelser för män respektive kvinnor. För att ta reda på informanternas syn på makt och genus frågade vi dem helt enkelt hur de själva tolkade ordet makt, om män och kvinnor har olika slags makt och vilket av könen som besitter störst makt.

För Rose handlar makt om energi och förmåga: *"what you have and what you can do"*. Hon nämner starka kvinnor, och svarar med emfas "ja" på frågan om hon tycker att kvinnor har mer makt än män. När vi frågar på vilket sätt, svarar hon: *"In everything, I'll say that to the women because I take it from me."*

Frank menar att makt är något man föds med, men också något som man tillägnar sig:

“So power is always in you, what you believe in, and if you follow your dreams as well and you really achieve what you want, you know. /.../ I’ve not achieved what I want but I’m still in the process of getting so much power, getting strong each and every day...although it can be hard sometimes as a human being, but you have to be strong, and pray and say, ok God, this is what I want...”

Han menar vidare att makt är att handla, att få saker gjort, och berättar hur han i sin ungdom ockuperade hus för att ge uppmärksamhet bristen på ordentliga bostäder i Kayamandi. Protesterna hade effekt och kommunen började skaffa bostäder åt människor i kåkstaden.

Informanternas syn på makt kan jämföras med Hedin et al (2006) som delar upp makt i olika nivåer: makt som energi och kraft, individuella resurser, gruppens makt och institutionell makt. Informanterna ser att makt kan innebära flera olika saker, att den finns både på individ- och gruppnivå, och att det både handlar om att ha makt inom sig, men att makt även kan innebära handling och åstadkommanden.

På frågan om de anser att kvinnor och män har olika slags makt, i olika sfärer exempelvis, får vi bland annat följande svar (av en man) som säger:

”No, what I have noticed...cause we got a new government and then the government said...everybody must be equal rights...equal powers...but what I’ve noticed is that the women are abusing the men/.../ women got more and more of what do you call it...the power over the men...” John

Han resonerar vidare kring varför han tror att det är så och kommer fram till följande:

“I think our problem...we men...we’re not complaining....cause the woman....even at radio they got programs there....always complaining about men doing this and this....and the men...they are too shy to speak out/.../ I think that is our main problem...”

En annan av informanterna håller delvis med i att kvinnorna har mest makt. Däremot instämmer hon inte i att de missbrukar sin makt gentemot männen utan snarare gentemot andra kvinnor: ... *”women are the born managers, but they are very, very easy in destroying each other. There’s something that I don’t understand why”*.

Då John ovan ansåg att männen var för blyga för att tala för sig, kan Rose anses ha en lite annan syn på det; *”But they’re very weak, man. See them when they are drunk! They cry with all the things that they keep up themselves to say that they are okey/.../ But when they’re drunk, all that comes up”*.

Ovan kan sägas vara uttryck för de som Connell (2003) talar om när det gäller den hegemoniska maskuliniteten. De män som inte lever upp till de ideal och normer som råder i den manliga hierarkin kan ses som ”förlorare” dels av andra män, men även i kvinnornas ögon. I Kayamandi var alkoholmissbruket bland män utbrett och våld mot kvinnor är ett vanligt problem i hela Sydafrika. Connell (2003) menar att våldsutövning kan vara tecken på att genusstrukturerna är utsatta för stark press. Vi upplevde framförallt kvinnorna som starka individer, både våra informanter och andra kvinnor som vi mötte i Kayamandi. Det var ofta kvinnor som hade de mer framträdande rollerna på mötena på Ikhaya Trust Centre.

Valerie, den enda kvinnliga informanten som är gift, anser att hon och hennes man är jämställda, men säger också att det finns saker som hon bestämmer över och andra saker som är hans område, som hon inte lägger sig i. Rose, som är änka, berättar att hon och hennes man

ofta hade dispyter om vem som bestämde, men att det i slutändan ofta var hon som fick sin vilja igenom. Frank menar att det generellt är kvinnan som har mest att säga till om i hemmet, eftersom hon är den som i de flesta familjer har huvudansvaret för barnen och hushållet. Han tillägger att det finns män som hjälper till hemma, men att många män inte gör det utan spenderar sin tid på krogen.

Isärhållandets princip (Gemzöe, 2005) framskymtar i flera av intervjuerna, där informanterna anser det naturligt att män och kvinnor har olika roller. Däremot ser vi inte att man tillskriver män ett högre värde, snarare tvärtom. *“The women are the born managers. They manage, they run the house, you can do anything. Even in the organisation, if there’s no woman, you see that the organisation go down”*.

Rose menar att män och kvinnor är olika av naturen och hon beklagar sig över sina söner som inte hjälper till hemma och menar att pojkar är oförfärdiga: *“They do help, but boys, I’m telling you...”*

Flera av informanterna anser att kvinnor och män har blivit mer jämställda idag jämfört med tidigare. John nämner att kvinnomisshandel numera är förbjudet, vilket han tycker är bra. Även Frank anser att mycket har förändrats. Män har av tradition haft makten, varit *“the head master”* och kvinnorna har varit tvungna att rätta sig efter hans ord, men idag har kvinnor fått mycket mer inflytande. Valerie berättar hur kvinnor på landsbygden förr var tvungna att stanna hemma i byn och ta hand om barnen och hushållet medan männen åkte in till staden för att dra in pengar. Hon säger att det har skett stora förändringar; förr i tiden var det otänkbart att en kvinna kunde vara hövding, men idag är hövdingen i hennes hemby en kvinna! Hon tar även sig själv som exempel:

“Yes, there is a lot of things that need to be changed, and there is a lot of things that has changed, at least the women has the power now. And you see, I stand on my own, I have a business, but before most of the people who were having the business, he was a man, not a woman, and now women are having their business and women are working to the government, you see, there’s a lot of difference...”

Vi blev en smula förvånade över de skilda svaren vi fick, där vi kanske hade väntat oss fler svar som innebar att männen har en större makt i samhället. Vi ser ingen röd tråd i informanternas berättelser. Det enda som de har gemensamt är att de alla anser att kvinnors inflytande har ökat. Däremot lägger de olika innebörder i vad detta konkret innebär. Ingen av de intervjuade anser sig begränsade i vad de kan arbeta med på grund av sitt kön. Däremot säger en av informanterna att en man skulle få svårt att klara av att sköta ett home-stay. Vi uppfattar att våra informanter inte har ett strukturellt perspektiv på genus utan de drar sina slutsatser utifrån sina egna livserfarenheter. Detta framstår som fullt begripligt då de inte har någon högre utbildning. Vi drar här också en parallell till Mtintso (2003) som menar att den akademiska genusedkursen kan verka främmande för människor som kämpar för sitt uppehälle, som Valerie säger: *“It’s all about our bread and butter, our daily bread, our daily butter. Which we must have, which we must give to our children.”*

Mycket av det våra informanter berättar känner vi igen, trots de olikheter som existerar mellan Sydafrika och Sverige. Även i Sydafrika har det hänt otroligt mycket på senare år när det gäller jämställdhet. Våld mot kvinnor är ett stort problem i Sydafrika liksom på andra håll i världen. Vi ser att det patriarkala förtrycket är ett globalt fenomen. Trots allt är det mer som förenar oss människor än som skiljer oss åt. Här anser vi, liksom McFadden (2001), att det visst går att som vit, västerländsk akademiker applicera genusbegreppet i en annan kontext.

6.6 Mot en ljusare framtid?

Sydafrika har varit en demokrati sedan 1994 då de första fria valen hölls och Nelson Mandela valdes till president. Fortfarande är dock klyftorna mellan svarta och vita enorma och ett stort antal människor lever under fattigdomsstrecket (Sanchez, 2006). Trots allt har mycket förändrats och många har fått en bättre levnadsstandard även om det finns en lång väg kvar att gå (Midgley, 2001).

“Before we used to go and fetch water in the boreholes... but at least now there is some change, because since there is this democratic government now in South Africa, at least we have taps in the rural areas, and electricity, it’s much better then...” Valerie

“...the black people are still not earning... that’s what another man said, he said ‘why? Why Mandela? You are out now, why can’t we get the same salaries as the whites?’ Because we are the ones who do the hardest job, and they get, so lightly they get a lot of money. It’s as if now, it’s still the whites who are in power. They’ve got big houses, and...” Patricia

Valerie menar att förändring är möjlig i Sydafrika idag, men bara om svarta slutar att se ned på sig själva: ... *“the change will come only if black people don’t undermine themselves, because the main problem, I can’t say that you undermine myself. I must stand on my own and say ‘ok, if you are going to treat me like this, ok thanks’.* Återigen ser vi ett exempel på förtryckets internalisering bland svarta människor (Freire, 1972). Hon inser att det är under svåra omständigheter som förändringsprocessen måste bedrivas och är positiv till internationellt stöd:

... “but if we can just be together, really. That might make a difference, at least I think that might help us, because if it’s like this way, I’m afraid really, our kids are growing and they are going to go in this country like this, because even if you go to any province in South Africa, 9 provinces in South Africa it’s like this, people are feeling like...animals.../.../ Yes there is democracy, but there’s a lot of things that need to change, there is a lot. And I’m happy because there are people from other countries, from overseas who used to come here and....I hope they’re going to come and help us because really we need help”.

Flera gånger har informanterna påtalat vikten av internationellt stöd och samarbete. De menar att vi har mycket att lära av varandra och uttrycker stora förväntningar på vad samarbetet med Sverige kan generera.

Flera av intervjupersonerna tog inte bara upp sin egen framtid; även då vi frågade om framtiden på en personlig nivå, nämnde de vikten av att göra något för sitt folk – för svarta i allmänhet, och för folket i Kåkstad:

“I hope to be high on top, and do something for my people” Rose

“...there’s a lot of women in South Africa who don’t have money, who don’t have jobs, but they have some skills. But they’re not working./.../ I stay with this vision: one day, I want to employ the people from Kayamandi, who may come and assist me in sewing, who may come and do their sewing, because they like sewing, they have a passion in sewing, but they are domestic workers, because they don’t have money.” Valerie

“... I know I’m not going to help every one, every person in South Africa, but I know that at least I can make a difference. For few people that I can help, I can make a difference.”
Valerie

“I want my restaurant to expand, and to give as much polity and nice, good service for anybody who comes here, and they must tell the other ones that I was at this place and this place and I had so much fun there, and it’s a beautiful place to be, it’s got different projects as we have now, and also to employ more people and to bring more tourists, to bring other local people, Stellenbosch people, like South Africans, white South Africans to break their eyes that the township is a bad place, to come and let them come to feel free.../.../And also one day, I want to earn a nice salary for my business, to expand, to have a nice place to live as well...” Frank

Förändring måste ske på alla nivåer samtidigt för att man ska kunna tala om reell empowerment enligt Kabeer (2001). Våra informanter visar en medvetenhet om detta: de ser att strukturella maktförhållandena måste förändras; de ser bortom sig själva och sina företag. Risken att drabbas av hopplöshet finns om man ser till de strukturella hinder för frigörelse som genomsyrar Sydafrika, något som inte tycks ha drabbat våra informanter – de är hoppfulla och ser att en förändring är möjlig.

På frågan om hur Frank ser på framtiden för Sydafrika, om han tror att segregationen kommer att minska, svarar han:

“I hope it gets better, and that people get to know each other and work together, you know, because there’s... it’s pointless to say there is crime if you’ve never been there, you know, to see how the people live like, and what you can have, what you can do to make that thing better, you know. So I think it also needs all of us to be together, to work together as a community and see what we can do...”

Rose ger sin syn på framtiden dels på det personliga planet, dels för Sydafrika i stort:

“My personal future about my business-I want to expand/.../ For the organisation, the organisation I want it to grow. To be bigger and to be stronger, you know. Because it’s listening to the people, what do they want with the trust, and now it’s building that, and that’s why we started to see this changing. And I’m very sure about you that as you come here, you are going to also help us to grow, we are going to move because we learn from you because, how did you do in Sweden?”

“The whole, the whole South Africa are still, are still positive. But some other people are losing/.../ I say that the chickens are coming home to roost”.
Hon spinner vidare;”Whatever problems that we have to have, we need to say: what can I do for my country?”/... / I say that at the end of the day, my father used to say: the car that is moving, the dogs are chasing it, but the car that is standing, the dogs will urinate in it...My father always said: ‘Keep on moving, keep on moving!’”

“That is going in the right direction, because you can’t move on the road that is smoother. It must have the bending, and all that, but that’s a growth. You need to take only the good things, and you say I want the good things out of this, and you must learn, follow this that is happening in South Africa, we must learn. And what’s happening for me is it, because the people are not prepared for independence, you know. /.../ You can’t put the mat that one in

top of a rotten floor. The whole mat is going to be rotten because you put it on the rotten floor! So you have to first clean all those things, then you put the new things, then you are going to see the sustainability of the mat that you have, that is going to last you for years, and you'll care, and you'll look after it. That's my own belief."

Sammantaget tecknas en hoppfull framtidsbild av våra informanter. De poängterar styrkan i att gå samman för att nå förändring både på ett individuellt och samhälleligt plan. När det gäller Sydafrika som helhet är optimismen en aning försiktigare. De inser att vägen mot ett mer rättvist Sydafrika kommer att vara lång och svår.

7. SLUTSATSER

Vad har mikroföretagandet betytt för empowermentprocessen?

Vi anser att det framgår tydligt vilken känsla av stolthet informanterna känner när de berättar om sina företag. En annan viktig faktor är självständigheten, friheten att slippa jobba för någon annan. Företagandet har därmed genererat en möjlighet för dem att låta kreativiteten blomma ut och arbeta med sin passion. Därmed anser vi att mikroföretagande kan vara ett konstruktivt verktyg när det gäller empowerment på den individuella nivån. Småföretag drivs inte sällan av kvinnor och har på så vis en viktig roll för kvinnors frigörelse och strävan efter jämställdhet. Kvinnorna vi har intervjuat upplever inga hinder på grund av sitt kön, utan anser att de kan göra samma saker som män.

Vilka motgångar kan urskiljas?

Ekonomiska svårigheter är ett stort hinder på vägen mot empowerment då människors vardag präglas av kamp för sitt dagliga bröd. HIV/AIDS, våld och missbruk påverkar alltför många människors liv i Kayamandi. Det är svårt att driva ett lönsamt företag när dessa svårigheter finns i ens närhet. En annan motgångsfaktor är svårigheten att locka turister till Kayamandi, vilket i sin tur beror på kåkstadens dåliga rykte, något som i stor utsträckning har att göra med arvet efter apartheid. Detta arv kan ta sig uttryck på många olika sätt, dels i en internalisering av förtrycket - att man inte inser sitt eget värde och sina förmågor, dels i form av diskriminering, rädsla och fördomar. Diskriminering förekommer än idag, bland annat på arbetsmarknaden, då flera av informanterna har erfarenhet av underbetalda arbeten. Sammantaget kan ovanstående faktorer generera svartsjuka och samarbetssvårigheter bland mikroföretagarna.

Vad har den lokala organisationen samt det internationella stödet för roll i empowermentprocessen?

Organisationen är ingen gräsrotsrörelse; den har startats av förmögna vita, och den lider till viss del av brist på inflytande för dem som berörs av dess arbete. Projekten som GSDT driver har inte utgått från folket. Vi kan se tendenser till ett upprätthållande av de ojämlika strukturer som alltjämt finns kvar i det sydafrikanska samhället. Det är osäkert hur stor roll GSDT spelar när det gäller att stärka företagarna, eftersom åtminstone våra informanter är entreprenörer som har startat sina företag utan organisationens hjälp. Organisationen kan dock sägas ha en mer främjande roll, då den tillhandahåller lokaler för hantverks- och restaurangverksamheterna, samt erbjuder en kurs i mikroföretagande. Stödet från svenskt håll har lett till en organisering av mikroföretagarna för att på så vis främja delaktighet, vilket är en förutsättning för empowerment på ett strukturellt plan. Genomgående i informanternas berättelse var att de har stora förhoppningar om när det gäller vad det internationella stödet kan bidra med. De talar om utbyte och vikten av att lära av varandra och de anser att exempelvis Sverige är ett land med en lång demokratisk tradition som kan tillföra viktig kunskap.

På den institutionella nivån är det tydligt att den svarta befolkningen har uppnått högre makt, då de numera har demokratiska rättigheter. Det fungerar inte alltid i praktiken, eftersom de många gånger saknar praktiska möjligheter att utöva sina rättigheter. Samtidigt finns det en medvetenhet och en frustration över den egna situationen, då informanterna inser förtrycket och dess mekanismer, vilket också är en förutsättning för empowerment. Det framkommer tydligt att fattiga invånare i kåkstaden inte är några utbildade och okunniga offer. Människor har resurser i form av erfarenheter, kunskap och initiativkraft. De för en kamp för försörjning och för att få sina företag att gå ihop, men trots små marginaler och bristande kundunderlag,

upplevde vi aldrig en känsla av uppgivenhet. Snarare gör man det bästa av de tillgångar man har. Dessutom finns visioner och en optimism inför framtiden: människor har drömmar, och de har kraft och tro på att de kan förverkligas. Alla informanterna ser längre än till sig själva och sina egna företag. De vill vara med och bygga upp Sydafrika på alla nivåer; genom att driva sin egen rörelse bidrar de med något positivt inte bara för sig själva, utan även för människor i den närmaste omgivningen. De kan på så vis sprida en optimism i kåkstaden och förbättra dess rykte och samtidigt stärka den svarta befolkningens ställning i samhället i stort.

8. DISKUSSION

För att återknyta till de olika nivåerna av makt och empowerment, från individuell, via grupp- och samhällsnivån upp på en strukturell nivå, så kan vi framförallt se att människor har makt i form av personliga resurser: Kunskap och erfarenhet, styrka, tilltro och religiös tro. Det som saknas är utbildning, och materiella resurser. Människor gör så gott de kan med de medel som står till förfogande, men en mer rättvis fördelning i samhället skulle ge invånarna i Kayamandi mer ekonomiska resurser och därmed större möjligheter att förverkliga sina planer.

Makt som grupporganisering handlar om att gå samman i grupp. Människor i Kayamandi organiserar sig, men tyvärr förekommer avundsjuka och bråk. Detta är förstas allmänmänniskliga problem, men de konflikter som förekommer kan också ha att göra med det förtryck som svarta, i synnerhet kvinnor, har upplevt under apartheid, och som till vissa delar fortfarande lever kvar då svarta är missgynnade i Sydafrika. Befinner man sig i underläge kan det vara stärkande att organisera sig i grupp, men det kan också leda till att man i sin tur blir en förtryckare som ett sätt att stärka sig själv på bekostnad av andra.

Orsakerna till fattigdom, och därmed lösningen, finns på en högre strukturell nivå: nationellt men framförallt globalt, och handlar om en orättvis fördelning. Sydafrikas regering hade storslagna planer efter ANC: s maktövertagande, planer som inte kunde förverkligas fullt ut, delvis på grund av ekonomiska problem. Trots att Sydafrika är ett av Afrikas rikaste länder, är det fortfarande ett så kallat u-land och därmed missgynnade ekonomiskt. Här ser vi att de olika formerna av internationellt stöd också kan bidra till empowerment genom att fungera som en utjämnande brygga mellan människor. Vi kan ställa oss frågan om bistånd är ett sätt att döva vårt dåliga samvete, kan det leda till reella förändringar eller är det bara symptombehandling? De globala orättvisorna är svåra att förändra och det är lätt att känna hopplöshet. Vi menar dock att man måste börja någonstans och att samarbete och dialog är viktiga steg på vägen mot förändring. Samtidigt krävs det en medvetenhet om de strukturella faktorerna. Det kan inte nog påpekas hur viktigt det är att samarbetet sker på lika villkor och att människor som insatsen gäller själva får vara med och utforma stödet.

Vi slogs utav främst kvinnornas styrka under vår vistelse i Kayamandi. Detta gällde inte bara våra kvinnliga informanter utan även andra kvinnor vi kom i kontakt med. Vi förvånades över att inte fler informanter såg ojämlikheterna som råder mellan män och kvinnor. Det här skulle vi kunna tolka som en brist på genusmedvetenhet hos informanterna. Samtidigt är det ju så att när ett fenomen kolliderar med de egna föreställningarna så ställs man inför valet att antingen omtolka det man har sett och hört eller revidera sina teorier. Vi anser dock fortfarande att ett globalt patriarkalt förtryck existerar och kan appliceras i ett sydafrikanskt sammanhang. Däremot förstår vi att genusfrågor inte är högsta prioritet i en fattig kåkstad. Vi kanske inte heller har ställt de rätta frågorna för att fånga deras tankar om genus? Vi kanske borde ha ställt helt andra frågor för att komma underfund med eventuella skillnader när det gäller mikroföretagande och empowerment?

Det är svårt att på en två veckors vistelse avgöra exakt vilken roll mikroföretagandet spelar i empowermentprocessen. Hur kan vi med största säkerhet avgöra vad som är orsak eller verkan? Hur stor roll har företagandet jämfört med andra styrkor och förmågor? Det kan finnas många andra faktorer som spelar in, faktorer som vi kanske inte ser. En sådan sak skulle kunna vara religionen. Informanterna nämnde flera gånger sin gudstro som en källa till förtröstan då de pratar om sina svårigheter. Kanske ser vi inte hur stor och viktig del av livet

religionen är för människor i Kayamandi, eftersom vi själva kommer från ett mer sekulariserat samhälle. Bara på den gatan där vi bodde fanns fyra kyrkor, som var fulla med folk på söndagsmässan. Känslan av att ha tillgång till en kraft som är större än en själv kan möjligen generera ett risktagande som gör att informanterna vågar göra den uppoffring som ett eget företag kräver.

8.1 Förslag till vidare forskning

Det skulle vara intressant att ta del av forskning som rör just mikroföretag som en väg till empowerment i Sydafrika, eftersom detta är något vi saknar och tycker är intressant. Framförallt vore det angeläget att forska i huruvida mikroföretagande har olika betydelser för kvinnor respektive män, speciellt med tanke på att förutsättningarna förmodligen ser olika ut. Detta är något vi inte har lyckats få reda på genom våra intervjuer. Vi ser att det vore önskvärt att intervjua fler personer än vad vi har haft möjlighet att göra. Likaså skulle en längre vistelse ge mer värdefull kunskap och deltagande observation skulle med fördel kunna användas i detta sammanhang. Att leva och delta i människors vardag tror vi kan ge ovärderlig information som inte kan erhållas enbart genom intervjuer. Det vore också intressant att jämföra med andra liknande projekt som genomförts i Sydafrika för att se om de brottas med samma typ av svårigheter. Är den organisationen vi har studerat en typisk sydafrikansk organisation på så sätt att vita invånare idkar välgörenhet gentemot den svarta befolkningen? Finns det genuina gräsrotsrörelser som har initierats av den fattiga befolkningen själva?

KÄLLFÖRTECKNING

- Ambjörnsson, Fanny (2003) *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront förlag
- Connell, R. W. (2003) *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Esaiasson, Peter & Gilljam, M & Oscarsson, H & Wängnerud, L (2004) *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Forsberg Langa, Annika & Hans Öhrn(red.) (2004). *Land i förändring: En bok om det nya Sydafrika*. Stockholm: Bokförlaget Tranan
- Freire, Paolo (1972) *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm: Gummessons.
- Föreningen Internationella Folkhögskolan.(2007) *Organisationsutveckling och mentorskap i Kayamandi* Informationshäfte, Föreningen Internationella Folkhögskolan
- Gemzöe, Lena (2005) *Feminism*. Stockholm: Bilda förlag
- Gilje, Nils & Grimen, Harald (1995) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.
- Goetz, Anne Marie & Hassim, Shireen (2003). *No shortcuts to power: African women in politics and policy making*. London: Zed books.
- Hames, Mary (2006) Rights and realities: limits to women's rights and citizenship after 10 years of democracy in South Africa. *Third World Quarterly* 2006, vol.27, nr.7, s.1313-1327
- Hassim Shireen (2003) The gender pact and democratic consolidation: Institutionalizing gender equity in the South African state. *Feminist studies* 2003, vol.29, nr. 3
- Hedin, Ulla-Carin & Herlitz, Urban & Kuosmanen, Jari (2006) *Exitprocesser och empowerment: En studie av sociala arbetskooperativ i Vägen Ut-projektet*. Norrköping: Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Hochfeld, Tessa & Bassadien, Shahana Rasool (2007) Participation, values and implementation: three research challenges in developing gender-sensitive indicators. *Gender & Development* 2007, vol.15, nr.2, s.217-230
- Kabeer, Nadia (2001) Reflections on the measurement of women's empowerment *Sida studies* 2001,nr.3
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Sam & Lilja, John & Mannheimer, Katarina (2005) *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- Lundahl, Mats & Moritz, Lena (1996) *Det nya Sydafrika - Ekonomi och politik efter apartheid*. Stockholm: Norstedts tryckeri

- McEwan, Cheryl (2005) New spaces of citizenship? Rethinking gendered participation and empowerment in South Africa. *Political geography* 2005, nr.24, s. 969-991
- McFadden, Patricia (2001) Cultural practice as gendered exclusion: experiences from Southern Africa. *Sida studies* 2001, nr.3, s.58-70
- McGrath, Simon (2005), Skills for productive citizenship for all: the place of skills development for micro and small enterprises in South Africa. *Journal of education and work* 2005, vol.18, nr.1, s.111-125
- Midgley, James (2001) South Africa: The challenge of social development. *International journal of social welfare* 2001, vol 10, s. 267-275
- Midgley, James (2007) Global inequality, power and the unipolar world: Implications for social work. *International social work* 2007, vol. 50, s.613-626
- Moffett, Helen (2006) 'These women, they force us to rape them': Rape as narrative of social control in post-apartheid South Africa. *Journal of Southern African Studies* 2006, vol.32, nr.1, s.129-144
- Mtintso, Thenjiwe (2003) Representivity: False sisterhood or universal women's interests? The South African experience. *Feminist Studies* 2003, vol.29, nr.3, s.569-578
- Ndemo, Bitange & Maina, Fides Wanjiku (2007) Women entrepreneurs and strategic decision making. *Management decision* 2007, vol. 45, nr.1, s.118- 130
- Nyamo-Musembi, Celestine (2006) Ruling out gender equality? The post-cold war rule of law agenda in sub-Saharan Africa *Third World Quarterly* 2007, vol.27, nr. 7, s.1193-1207
- Oberhauser, Ann & Pratt, Amy (2004) Women's collective economic strategies and political transformation in rural South Africa. *Gender, place and culture* 2004, vol 11 nr. 2, s.209-228
- Ponte, Stefano & Roberts, Simon & van Sitter, Lance (2006) To BEE or not to BEE? South Africa's "Black economic empowerment (BEE), corporate governance and the state in the south. *Danish Institute for International Studies Working paper* 2006, vol.27
- Sanchez, Diana (2006) Socio-economic transformation in South Africa: Black economic empowerment and small, medium and micro enterprises. *Danish Institute for International Studies Working paper* 2006, vol.31
- Seidman, Gay W. (2003) Institutional dilemmas: Representation versus mobilization in the South African Gender Commission. *Feminist studies* 2003, vol.29, no.3, s.541-563
- Vetenskapsrådet (2008) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*

Föreläsningar:

Wikström, Hanna (2008) Föreläsning 18/2 på Institutionen för Socialt Arbete

Gustafsson, Björn (2008) Föreläsning 10/2 på Institutionen för Socialt Arbete

Muntlig källa:

Abdulle Osman, Wilo (2008)

Bilaga 1.

Intervjuguide

Bakgrundsfrågor: ålder, kön, utbildning, arbetslivserfarenhet

- Hur gammal är du?
- Vilken folkgrupp/språkgrupp tillhör du?
- Vad är din (eventuella) utbildning och tidigare erfarenhet?
- Vad gjorde du innan du startade ditt företag?
- Hur kom det sig att du gick med i projektet? Vad var det som lockade? Hur gick det till när du gick med?
- Berätta om din verksamhet. Hur driver du företaget?

Frågor kring makt & empowerment

- Hur fattas besluten inom föreningen?
- Vilken är din möjlighet att påverka? Hur upplever du ditt eget inflytande?
- Finns det ett samarbete med övriga i föreningen, hur ser det i så fall ut?
- Hur upplever du din roll i föreningen?
- Vad tror du att det har betytt för dig att driva ditt företag?
- Vilken betydelse har föreningen för dig?

Frågor kring framtiden:

- Vad tänker du kring framtiden (och föreningen) på ett rent personligt plan?
- Vad tänker du kring framtiden (och föreningen) på gruppnivån/ för lokalsamhället?
- Vad tänker du kring framtiden (och föreningen) på ett samhällsplan, Kayamandis/Sydafrikas situation?

Frågor kring makt & genus

- Vad tänker du om makt (power)? Vad innebär det för dig?
- Upplever du att män och kvinnor olika stort inflytande i den privata sfären? Beskriv hur i så fall. (I hemmet och familjen).
- Upplever du att män och kvinnor har olika stort inflytande i den officiella sfären, i så fall hur? (I Kayamandi/i samhället i stort).
- Verkar man inom olika arbetsområden som man respektive kvinna? (Vilken typ av företag drivs av män respektive kvinnor?).
- Finns det något du inte skulle kunna göra på grund av ditt kön? Upplever du någon form av begränsningar på grund av ditt kön?

Bilaga 2

A study of the effect of micro-businesses

We are doing a study as part of our social work education at Gothenburg University, Sweden. The aim of our study is to find out the role of micro-business in the empowerment of people of Kayamandi. We would like to interview 6-7 people who are running their own micro enterprise. Back home in Sweden we are going to make a written report about the information we obtained. Only students and teachers in the Department of social work, Gothenburg University will have access to the report.

We follow the research ethics principles developed by the Swedish Research council. These principles consist of four guide lines:

- Every one who takes part in the study has the right to know the purpose of the study and their role in it. Participation is voluntary and every participant has the right to interrupt his or her participation at any point without giving any reason. The researcher also must inform the participants about the benefits and risks regarding their involvement.
- Consent. The researcher must ask every participant beforehand if they are willing to take part in the study.
- Confidentiality. Personal data that are collected for the purposes of the study must be recorded, stored and reported in a safe way, so that no outsider will have access to the information. When reported, information about the participants should be presented in such a way that there is a minimal risk for recognition. If possible, all personal details should be unidentified.
- The data obtained should only be used for research, and no other (such as commercial) purposes.

Contact information:

Anna-Karin Larsson akla72@yahoo.se

Alexandra Wedin allezalex@hotmail.com